

**INSTITUTT
FOR SAMFUNNS-
FORSKNING**

Rapport 2022:2

Tilgjengelighet og tilrettelegging for funksjonshemmede ved stortingsvalget 2021

Jo Saglie, Dag Arne Christensen, Rune Ervik, Stine Hesstvedt
og Signe Bock Segard

© Institutt for samfunnsforskning 2022
Rapport 2022:2

Institutt for samfunnsforskning

Munthes gate 31
Postboks 3233 Elisenberg
0208 Oslo

ISBN: 978-82-7763-722-8

ISSN: 1891-4314

www.samfunnsforskning.no

Innhold

Forord	5
Sammendrag	7
English summary	8
1 Innledning	9
2 Tilgjengelighet: Hva sier valgloven og tidligere forskning?	12
Nærmere om valgloven og tilgjengelighet	12
Kort om relevant forskning	14
3 Data og metode	19
Innledning	19
Spørreskjemaundersøkelse til kommunene	20
Intervjuer med valgansvarlige	22
Observasjoner i valglokalene	23
4 Kommunale beslutninger om valgtilgjengelighet	24
Innledning	24
Analysestrategi	24
Lokaler og tilrettelegging: noen overordnede betraktninger	24
Valg og utforming av valglokaler	27
Beslutningsorgan	27
Avveininger og hensyn i valg av lokaler	28
Utfordringer ved kravene til lokaler	30
Oppsummering: valg og utforming av valglokaler	32
Involvering av representanter for personer med funksjonsnedsettelse ...	32
Beslutninger om valglokale	32
Utarbeidelse av informasjonsmateriell	35
Oppsummering: Hvorfor ikke direkte involvering av brukergruppene?	37
Kompetanse og ressurser	38
Kompetanse innad i kommunen	38
Valgdirektoratets veileder og støttefunksjon	38
Støtte fra andre offentlige og eksterne institusjoner	41
Valgmedarbeidere	42
Oppsummering: kompetanse og ressurser	43

Stemmegivning utenfor valglokalene	43
Oppsummering: stemmegivning utenfor valglokalet	48
Oppsummering	48
5 Tilgjengelighet til og i valglokalene	51
Innledning	51
Tilgjengelighet til valglokalet.	52
Tilgjengelighet inne i valglokalet.	54
Hjelpemidler for blinde og svaksynte	55
Stemmeavlukket og valgurnen	56
Stemmegivning utenfor valglokalet	57
Oppsummering	58
6 Avslutning: Lik tilgjengelighet?	60
Økt tilgjengelighet i valglokalene	61
Ambulerende stemmegivning	62
Opplæring av valgmedarbeidere	62
Informasjonsmateriell til velgere med funksjonsnedsettelse	63
Litteratur	65
Appendiks	67
A) Spørreskjema til kommunene	67
B) Intervjuguide	72
C) Observasjonsguide for valglokaler	75

Forord

I juni 2021 fikk Institutt for samfunnsforskning (ISF), i samarbeid med NORCE, i oppdrag fra Kommunal- og moderniseringsdepartementet å gjennomføre en undersøkelse om tilgjengelighet og tilrettelegging i valggjennomføringen. Jo Saglie (ISF) har vært prosjektleder, mens forskergruppen ellers har bestått av Dag Arne Christensen, Rune Ervik (begge NORCE), Stine Hesstvedt og Signe Bock Seggaard (begge ISF). I tillegg har forskerne Irina Erdvik og Thomas Myksvoll (begge NORCE) og forskningsassistentene Frid Kjellsdatter Klausen (NORCE) og June Solås (ISF) bidratt til datainnsamlingen.

Hele prosjektgruppen har bidratt til utformingen av spørreskjema, intervjuguide og observasjonsguide, og har vært med på å gjennomføre intervjuer og observasjoner. Hesstvedt har hatt hovedansvar for spørreskjemaundersøkelsen, Ervik og Seggaard for analysen av de kvalitative intervjuene, og Saglie for analysen av observasjonene i valglokalene. Christensen har hatt hovedansvaret for gjennomgangen av tidligere forskning. Hele forskergruppen har bidratt til kvalitetssikring ved å kommentere hverandres utkast. I tillegg vil vi takke forskningsleder Johannes Bergh ved ISF for gjennomlesning og gode kommentarer.

Vi vil også takke Kommunal- og moderniseringsdepartementet ved Øyvind Kind Robertsen for godt samarbeid og for kommentarer til spørreskjema, intervjuguide, observasjonsguide og rapportutkast. Ikke minst vil vi takke alle valgmedarbeidere rundt om i kommunene, som har svart på spørsmålene våre og tatt godt imot oss når vi har vært på besøk i valglokalene.

Oslo og Bergen, november 2021

Jo Saglie, Dag Arne Christensen, Rune Ervik, Stine Hesstvedt og
Signe Bock Seggaard

Sammendrag

Forfattere	Jo Saglie, Dag Arne Christensen, Rune Ervik, Stine Hesstvedt og Signe Bock Segard
Tittel	Tilgjengelighet og tilrettelegging for funksjonshemmede ved stortingsvalget 2021
Sammendrag	<p>Et formål med valgloven er at alle personer med stemmerett skal kunne stemme uavhengig av funksjonsevne. Selv om tilgjengeligheten og tilretteleggingen er god for velgerne i norske valg, kan enkelte oppleve at praktiske forhold gjør det vanskelig å bruke stemmeretten. Med det som utgangspunkt undersøker denne rapporten tilgjengeligheten for velgere med funksjonsnedsettelse i stortingsvalget 2021. Kommunene har ansvaret for at formålet i valgloven blir realisert i landets i overkant av 2800 valglokaler. Måten kommunene løser denne oppgaven på, er dermed avgjørende for tilretteleggingen i og utenfor valglokalene. Rapporten konsentreres om kommunenes arbeid med tilrettelegging for velgerne under forberedelsene til valget, og i hvilken grad de oppfyller kravene til tilgjengelighet og tilrettelegging i og rundt valglokalene. Datamaterialet består av tre kilder: en elektronisk spørreundersøkelse til alle landets kommuner, kvalitative intervjuer med valgansvarlige i ni kommuner, og faktiske observasjoner i 27 valglokaler fordelt på de sistnevnte ni kommunene. Med hensyn til <i>valgforberedelsene</i> viser analysen at kun et mindretall av kommunene involverer representanter for velgere med funksjonsnedsettelse når valget planlegges. Det gjelder med hensyn til valg av valglokaler og i utformingen av informasjonsmaterieil. Med hensyn til selve <i>stemmegivningen</i> mener hele 90 prosent av kommunene at den aktuelle velgergruppen vil kunne avgi stemme i samtlige valglokaler i kommunen. Likevel viser observasjonene i valglokalene at det er rom for forbedring når det gjelder blant annet framkommelighet og merking/skilting. Avslutningsvis diskuterer rapporten enkelte konkrete forslag til hvordan tilretteleggingen kan forbedres ytterligere for velgere med funksjonsnedsettelse.</p>
Emneord	Stemmegivning, tilgjengelighet, funksjonsnedsettelse, valglokaler, valgadministrasjon

English summary

Authors	Jo Saglie, Dag Arne Christensen, Rune Ervik, Stine Hesstvedt and Signe Bock Segard
Title	Accessibility for disabled persons at the 2021 parliamentary election
Summary	<p>A key aim of the Election Act is to ensure that everyone eligible to vote can cast their vote regardless of disability. Although accessibility in Norwegian elections generally is good, there might be variation in availability for certain groups of voters, and some citizens might experience practical obstacles that create barriers against voting. This report analyzes the accessibility of voting for disabled persons in the parliamentary election of 2021. Norwegian municipalities are responsible for conducting elections in more than 2800 polling stations throughout the country. How the municipalities solve this task is decisive for ensuring that polling stations are accessible for everyone. This study therefore focuses on how the municipalities work to ensure accessibility when preparing the election, and to what extent they fulfill requirements of accessibility inside and outside the polling stations. We use data from three sources: an online survey of all Norwegian municipalities, qualitative interviews with local electoral administrators in nine municipalities, as well as factual observation of 27 polling stations in these nine municipalities. When <i>preparing for the election</i>, only a minority of the municipalities involves representatives for persons with disabilities in the planning of the election. This concerns both decisions on the selection of polling stations and the design of informational material. During the <i>voting period</i>, 90 percent of the municipalities report that voters with disabilities are able to cast their vote in all of their polling stations. However, our observations of selected polling stations reveal a potential for improvements, regarding both traversability and signposting. Finally, the report discusses concrete suggestions for further improvements to increase accessibility.</p>
Index terms	Voting, accessibility, disability, polling stations, electoral administration

1 Innledning

I et demokrati er prinsippet om politisk likhet viktig: Alle stemmeberettigede skal ha samme mulighet til å kunne stemme ved valg og dermed påvirke samfunnsutviklingen. Tema for denne rapporten er i hvilken grad dette prinsippet er oppfylt også for personer med funksjonsnedsettelse.

En viktig bidragsyter for aktivt medborgerskap, politisk deltakelse, brukermedvirkning og persontilpassede tjenester har vært kampen de funksjonshemmede har ført for uavhengige liv. Det har vært gjort blant annet gjennom «independent living»-bevegelsen med røtter i funksjonshemmedes kamp for likebehandling og rettigheter ved amerikanske universiteter på 1960-tallet (DeJong 1979; Møen 2018; Gundersen og Neumann 2016). I norsk sammenheng har ulike brukerorganisasjoner kjempet for ivaretagelse av deltakelsesrettigheter i flere tiår. Arbeid for å fremme universell utforming, tilgjengelighet og rettighetsfestingen av brukerstyrt personlig assistanse (BPA) fra 2015 er viktige merkestener i den sammenheng. Den sterke vektleggingen av deltakelsesrettigheter er også nedfelt i FNs bærekraftsmål, som Norge er tilsluttet, for eksempel nr. 10 om redusert ulikhet og punktet 10.2.: «to empower and promote the social, economic and political inclusion of all, irrespective of age, sex, disability, race, ethnicity, origin, religion or economic or other status». Denne bevegelsen, som legger vekt på like deltakelsesrettigheter, er også gjeldende for valgfeltet.

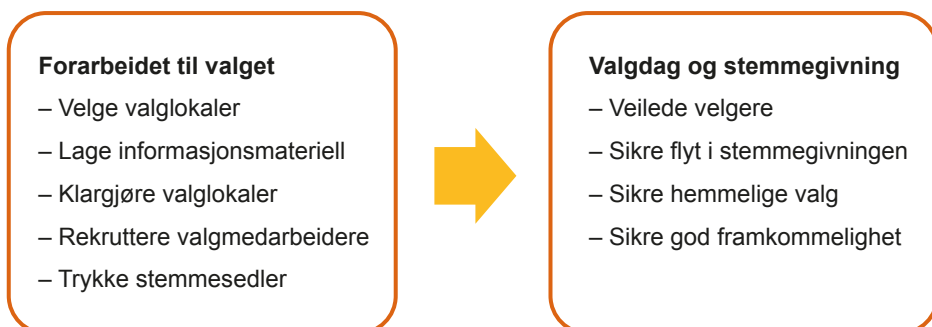
Den internasjonale konvensjonen om sivile og politiske rettigheter sier da også at enhver borger, uten forskjellsbehandling, skal ha rett og anledning til å delta i ivaretagelsen og utformingen av politikken. Dette utgangspunktet, sammen med Norges undertegnelse av FN-konvensjonen om rettigheter til mennesker med nedsatt funksjonsevne, har også fått gjennomslag i norsk lovgivning på ulike felter, blant annet diskriminerings- og tilgjengelighetsloven og loven om offentlige anskaffelser (Fuglerud og Tjøstheim, 2012: 90–91).

Stemmeretten er en grunnleggende demokratisk rettighet, men det er ikke gitt at forutsetningen for å ta i bruk stemmeretten er lik for alle velgere. Ulike forutsetninger kan blant annet skyldes at enkelte velgergrupper opplever at det er praktiske forhold som gjør det vanskelig å ta i bruk stemmeretten. Valgloven med tilhørende forskrifter inneholder, som vi skal se, et omfattende sett av

regler som regulerer hvor tilgjengelige valgene er – ikke bare for velgerne generelt, men også for velgere med ulike funksjonsnedsettelse. Det dreier seg blant annet om spørsmål som: hvor og når velgerne kan stemme, hvordan valgene gjennomføres, hvem som har ansvaret for valggjennomføringen, hvordan beslutninger om hvilke valglokaler som skal benyttes, fattes, og hvilke krav som stilles til utformingen av ordinære valglokaler. Et slikt omfattende sett av regler har blant annet til hensikt å bidra til at barrierene for å delta i valgene er lave. I en nylig gjennomgang av valgloven peker Valglovutvalget (NOU 2020: 6, s. 232) på at formålet med loven må «forstås slik at alle personer med stemmerett skal kunne stemme uavhengig av funksjonsevne». Selv om dette er intensjonen, vil det selvsagt være vanskelig å sikre at muligheten for å stemme i praksis er lik for alle velgergrupper, i alle valglokaler og i alle kommuner. Velgere med funksjonsnedsettelse er en gruppe som kan oppleve vanskeligheter med å få stemt. Hvorvidt slike vanskeligheter oppstår, vil, blant annet, være avhengig av hvordan regelverket praktiseres, noe som også danner grunnlaget for denne rapporten og analysene i den.

Arbeid for økt tilgjengelighet og tilrettelegging kan deles inn i to hovedfaser, slik vi har illustrert det i figur 1.1. Den ene er hva som møter velgerne når de kommer for å stemme på valgdagen eller under forhåndsstemmegivningen (høyre del av figuren). Valglovens §§ 8-3 og 9-3 inneholder bestemmelser om at lokalene skal være egnede og tilgjengelige. Velgerne skal kunne ta seg inn i lokalene uten hjelp. Dette handler både om hvordan man kommer seg til bygningen der valglokalet ligger, og adkomsten inn i selve valglokalet. Skal kommunene bruke lokaler som ikke oppfyller disse kravene, må det foreligge særlige grunner. Videre sier valgforskriftens §§ 26 og 30 at det skal legges vekt på god tilgjengelighet for alle velgere, og at blinde og svaksynte velgere skal kunne avgi stemme uten å måtte be om hjelp.

Figur 1.1 To viktige faser i tilretteleggingen for alle velgere uavhengig av funksjonsevne

Venstre del av figur 1.1 illustrerer at tilretteleggingen under selve stemmegivningen er resultatet av en lengre prosess. Sammen med Valgdirektoratet gjør kommunene et omfattende arbeid med å forberede valget med tanke på både velgere generelt og velgere med funksjonsnedsettelse spesielt. Her treffer kommunene mange beslutninger som avgjør hvor god tilgjengeligheten blir i praksis. Mens tilgjengeligheten i valglokalene lett kan observeres, har vi mindre forskningsbasert kunnskap om hvordan valget forberedes. I denne rapporten stiller vi derfor to hovedspørsmål, som angår henholdsvis venstre og høyre del av figuren:

- A. Hvordan treffes de kommunale beslutningene om tilgjengelighet og tilrettelegging *under forarbeidet* til valget?
- B. I hvilken grad er kravene til tilgjengelighet og tilrettelegging i og rundt valglokalene faktisk oppfylt?

I rapportens neste kapittel går vi gjennom noen utvalgte tidligere forskningsbidrag og utredninger på dette feltet, for å gi et bakteppe for våre egne analyser. Her presenterer vi Valglovutvalgets diskusjon av tilgjengelighet og tilrettelegging, og forskning om tilgjengelighet generelt og tilgjengelighet for personer med funksjonsnedsettelse spesielt.

Deretter presenterer vi datamaterialet som er brukt i rapporten. Hovedspørsmål A belyses ved en spørreskjemaundersøkelse til alle landets kommuner og kvalitative intervjuer med valgmedarbeidere i ni utvalgte kommuner. Til å utforske hovedspørsmål B bruker vi observasjoner fra valglokaler i de samme ni kommunene. De to neste kapitlene, der vi analyserer de to hovedspørsmålene hver for seg, utgjør hovedtyngden i rapporten. Avslutningsvis oppsummerer vi funnene og diskuterer noen mulige tiltak for økt tilgjengelighet til valg for personer med funksjonsnedsettelse.

2 Tilgjengelighet: Hva sier valgloven og tidligere forskning?

Nærmere om valgloven og tilgjengelighet

I valgloven kan det skilles mellom tiltak som har til hensikt å redusere terskelen for deltakelse for *alle velgere*, og regler/tiltak der målgruppen er velgere med ulike funksjonsnedsettelse. En lang rekke virkemidler har til hensikt å gjøre det så enkelt som mulig for *alle velgere* å delta i valg. Stemmeberettigede kan «tidligstemme» fra 1. juli samt i den «ordinære» forhåndsstemmegivningsperioden fra 10. august til den siste fredagen før valget. Valgreglene legger også til rette for at *velgere med spesielle behov* skal kunne avgi stemme utenfor ordinære valglokaler. Velgere som, av ulike grunner (sykdom/uførhet/frihetsberøvelse) er forhindret fra å komme seg til et valglokale, kan stemme andre steder. Disse behovene dekkes ved at kommunene har ansvar for å legge til rette for ambulerende stemmegivning, det vil si å organisere forhåndsstemmegivning på blant annet helse- og omsorgsinstitusjoner og i fengsler. Etter «søknad» kan velgerne til og med stemme hjemme eller der vedkommende velger måtte oppholde seg (se NOU 2020: 6, s. 239–240).

I stortingsvalget 2021 ble det i landet som helhet gjennomført forhåndsstemmegivning i totalt 847 valglokaler, mens stemmegivningen foregikk i 1991 ulike valglokaler på valgetinget. Det er kommunene som har ansvaret for at det i disse valglokalene ikke legges praktiske hindringer i veien for at velgere med funksjonsnedsettelse skal kunne delta i valgene. Kommunene har med andre ord ansvaret for å sikre velgernes rett til å bruke stemmeretten, og med det at muligheten for å delta er lik for alle. Dette ansvaret innebærer at det ikke skal legges hindringer i veien for at velgere skal kunne a) ta seg inn i valglokalene og b) kunne stemme inne i selve valglokalet. Det innebærer at i vurderingen av hvilke valglokaler som egner seg, skal kommunene ta hensyn til tilgjengelighet både fram til og i valglokalet. Det skal være enkelt for alle velgergrupper å komme seg inn i valglokalet uten hindringer, og når velgerne først er kommet inn i lokalet, skal det være enkelt å bevege seg rundt i valglokalet uten at det oppleves som praktisk vanskelig. Overordnet sett handler dette om krav til framkommelighet, skilting/merking og lysforhold. Valgdirektoratet har utarbeidet en

omfattende sjekklister som kommunene kan ta i bruk i planleggingen av valg-gjennomføringen (Valgdirektoratet, 2021), og denne sjekklisten har også dannet utgangspunktet for observasjonsdelen i dette prosjektet (sjekklisten er gjengitt i appendikset).

I forbindelse med arbeidet med ny valglov har Norges Blindeforbund, Funksjonshemmedes Fellesorganisasjon (FFO) og Organisasjonen for sikkerhet og samarbeid i Europa (OSSE) pekt på noen konkrete problemstillinger som angår velgere med funksjonsnedsettelse og denne gruppens deltakelse (NOU 2020: 6).

En problemstilling handler om hvordan kommunene beslutter hvilke valglokaler som skal benyttes. Det er valgstyret som ifølge valgloven skal beslutte hvilke valglokaler som er egnet, men styret kan delegerer slik myndighet til administrasjonen i kommunen. Valglovutvalget peker i den sammenheng på at beslutninger om hvilke valglokaler som skal brukes, er såpass prinsipielt at det bør treffes av et folkevalgt organ, og ikke administrasjonen. Utvalget går inn for at dette presiseres i valgloven. En annen, og nærliggende, problemstilling er hvem som inkluderes i selve planleggingsfasen for valg gjennomføringen lokalt. Her tar utvalget til orde for at valgstyrene i større grad bør ta aktuelle brukergrupper med på råd i denne beslutningsprosessen. Ifølge utvalget vil det «sikre at flest mulig valglokaler tilrettelegges, og at tilretteleggingen skjer på en hensiktsmessig måte» (ibid: 234). Utvalget foreslår også å lovfeste at kommunene skal offentliggjøre hvilke valglokaler som *ikke* møter kravene om tilgjengelighet, og hvilke mangler som eventuelt gjelder i disse valglokalene.

Endelig finnes det noen prinsipielle utfordringer som gjelder velgere som er blinde eller svaksynte. Ifølge valgforskriften skal disse velgerne kunne stemme uten å be om hjelp. OSSE peker på at blinde og svaksynte ikke kan gi personstemme alene, og de kan heller ikke stemme alene hvis de ikke bruker punkt-skrift. Utvalget går inn for at Kommunal- og moderniseringsdepartementet (KMD) og Valgdirektoratet utreder alternative måter å stemme på for denne velgergruppen. Et spørsmål her er også om velgere med et generelt behov for assistanse selv skal kunne velge ledsager i valglokalet, noe som utvalget foreslår i innstillingen, og som allerede er innført – fra og med stortingsvalget 2021. Det innebærer at en valgfunksjonær ikke lenger må bli med inn i stemmeav-lukket, kun den personen velgeren selv har valgt.

Hva vet vi så om valgdeltakelsen til velgere med funksjonsnedsettelse og hvordan kommunene ivaretar ansvaret med å tilrettelegge for disse velgernes muligheter for å delta i valg? Det ser vi nærmere på i det påfølgende avsnittet, som kort tar for seg tidligere forskning om emnet.

Kort om relevant forskning

Det overordnede temaet i våre analyser er hvordan kommunene legger til rette for velgere med funksjonsnedsettelse. I rapporten gir vi et helhetlig bilde ved å følge prosessen fra kommunene starter planleggingen av valget, til hvordan valglokalene kan oppleves for velgere med funksjonsnedsettelse på selve valgdagen. For å gi et bakgrunnstappe for analysene oppsummeres her forskning relatert til tre spørsmål:

1. Har tilgjengelighet og tilrettelegging betydning for valgdeltakelsen?
2. Hva kan tidligere undersøkelser si om hvordan kommunene følger opp kravet om universell utforming av valglokalene?
3. Inkluderes representanter for velgere med funksjonsnedsettelse i planleggingen av valggjennomføringen i kommunene?

Vi starter med spørsmålet om forholdet mellom tilgjengelighet og valgdeltakelse. Hva skal til for at personer med funksjonsnedsettelse velger å stemme? Det er rimelig å anta at ulike måter å gjøre det enklere for alle velgerne å delta i valget på vil påvirke valgdeltakelsen i positiv retning for alle velgere. Jo lettere og enklere det er å stemme, desto flere forventes å bruke stemmeretten (inkludert velgere med funksjonsnedsettelse). Virkemidlene er mange: Antallet valgdager og stemmelokaler kan økes, det kan innføres søndagsstemmegivning, brevstemmegivning og internettvalg. Dette er tiltak som alle velgere kan benytte seg av, ikke bare velgere med funksjonsnedsettelse. Bergh og Haugsgjerd (2020) har oppsummert denne forskningen og finner at internasjonal forskning tyder på at tiltak som poststemmegivning og todagersvalg kan påvirke valgdeltakelsen i positiv retning. En metaanalyse («samleanalyse») av en rekke administrative tiltak for å øke valgdeltakelsen viser at slik tilgjengelighet spiller en viss rolle (Gronke mfl., 2008). I norsk sammenheng er det færre studier å ta av, noe som kanskje ikke er overraskende, siden tilgjengeligheten i norske valg er svært god. Søndagsåpne valglokaler har vist seg å ikke ha betydning for valgdeltakelsen i stortingsvalg, og det samme gjelder antallet valglokaler (kontrollert for antallet velgere) (Midtbø og Christensen, 2001). Heller ikke forsøket med stemmegivning over internett i ti kommuner i 2011 og tolv kommuner i 2013, et svært vidtrekkende tiltak for å øke tilgjengeligheten, hadde betydning for valgdeltakelsen i disse kommunene (Bergh og Christensen, 2012; Seggaard mfl., 2014). Vi vet derimot ikke om forsøket påvirket valgdeltakelsen til for eksempel blinde og svaksynte spesielt. Imidlertid tydet evalueringen på at selv om internettvalgsløsningen hadde tekniske svakheter, opplevde blinde og svaksynte flere positive sider. Det var enklere å stemme på egen hånd, uten

innsyn og i fred og ro, og dermed kunne valghandlingen gjennomføres på en mer verdig måte (Fuglerud og Tjøstheim, 2012). Norges Blindeforbund og Funksjonshemmedes Fellesorganisasjon har begge gått inn for valg over internett for å sikre at blinde og svaksynte kan stemme alene. Valglovutvalget la seg her på en forsøkslinje grunnet sikkerhetsmessige utfordringer (se NOU 2020: 6, s. 236). Med hensyn til tilgjengelighetens betydning for valgdeltakelsen samlet konkluderer Bergh og Haugsgjerd (2020: 471–72) med at Norge har «kommet så langt i retning av å gjøre stemmegivningen tilgjengelig at det er lite mer å hente».¹

Hva vet vi så om deltakelsen til velgere med funksjonsnedsettelse? Før vi diskuterer akkurat det spørsmålet, er det naturlig å begynne med en nærmere presisering av denne velgergruppen. En funksjonsnedsettelse viser ifølge Unge funksjonshemmede til «tap av, skade på eller avvik i en kroppsdel eller i en av kroppens psykologiske, fysiologiske eller biologiske funksjoner».² I de årlige arbeidskraftundersøkelsene til SSB defineres funksjonsnedsettelse som «fysiske eller psykiske helseproblemer av mer varig karakter». SSBs anslag baserer seg på selvrapportering og følgende spørsmål (Bø og Håland, 2017: 7):

Med funksjonshemming menes varige helseproblemer som kan medføre begrensninger i det daglige liv. Det kan være nedsatt syn, hørsel eller bevegelse, lese- og skrivevansker, hjerte- eller lungeproblemer, psykiske lidelser osv. Har du etter din mening en funksjonshemming?

Spørsmålet innebærer en definisjon av funksjonsnedsettelse som «hindringer av helsemessig karakter», og i 2017 svarte 17 prosent av befolkningen (i alderen 15–66 år) at de hadde en funksjonshemming. Det reelle tallet er nok høyere, siden eldre personer over 66 år ikke er inkludert i utvalget til SSB (nesten 16 prosent av befolkningen er eldre enn 67 år), og vi vet at det er en sammenheng mellom økende alder og økte helseutfordringer. Det er videre grunn til å forvente at antallet velgere med funksjonsnedsettelse vil øke, gitt at andelen eldre i befolkningen er økende. Et annet aspekt ved SSBs definisjon er at den åpner for å skille mellom «synlige» (f.eks. rullestol) og «usynlige» (f.eks. psykiske lidelser) funksjonsnedsettelse, noe som kan gjøre arbeidet med å tilrettelegge for denne velgergruppen spesielt utfordrende. Blant annet kan velgere med «usynlige» helseutfordringer ha store behov for tilrettelegging, mens velgere

1 Det betyr ikke at det å redusere tilgjengeligheten ikke vil kunne redusere valgdeltakelsen. Et eksempel er sametingsvalget i 2009, der muligheten for å stemme på valgdagen ble fjernet for velgere i kommuner med under 30 personer i Sametingets valgmannstall. Det medførte en nedgang i valgdeltakelsen på 20 prosentpoeng (Bergh og Saglie, 2011).

2 For en diskusjon av hvilke ord eller begreper som brukes, se (nedlastet 15.10.2021): <https://ungefunksjonshemmede.no/ressurser/kurs/kronisk-inkludering/ung-og-funksjonshemmet/hva-er-en-funksjonsnedsettelse/>

med «synlige» funksjonsnedsettelse ikke trenger å ha like store hjelpebehov. Kommunene kan innfri noen behov, men neppe alle.

Med dette som utgangspunkt kan praktiske hindre i valglokalene representere en stor utfordring for velgergruppen og bidra til store forskjeller i valgdeltakelsen mellom «funksjonsfriske velgere» og velgere med ulike helseutfordringer. En slik «deltakelseskløft» kan oppstå direkte ved at utilgjengelige valglokaler hindrer velgere med funksjonsnedsettelse fra å delta i valget, og indirekte ved at utilgjengelige valglokaler sender et signal til disse velgerne om at de ikke forventes å delta i politikken (Schur mfl., 2002; 2017). En amerikansk studie viser til at det er stor variasjon i valgdeltakelse også innenfor gruppen av velgere med funksjonsnedsettelse (Schur mfl., 2015). Deltakelsen er lavest blant velgere med kognitive helseutfordringer og blant velgere som ikke kan bevege seg utenfor hjemmet alene, mens velgere med hørselshemninger deltar på linje med andre velgere. Internasjonal forskning finner at tilgjengelighet spiller en rolle for denne velgergruppen, og at det å synliggjøre såkalt «beste praksis»-løsninger kan bidra til å gjøre valglokalene generelt mer tilgjengelige (Schur mfl., 2017). En amerikansk studie finner videre at deltakelsen er betydelig lavere blant velgere med en funksjonsnedsettelse, og blant dem som brukte stemmeretten, så hadde velgere med funksjonsnedsettelse en større tilbøyelighet til å brevstemme sammenlignet med andre velgere (Miller og Powell, 2016). En britisk studie fra parlamentsvalget i 2019 finner det samme – eldre velgere og velgere med funksjonsnedsettelse brevstemmer hyppigere enn andre velgere (Townsend mfl., 2021). En nederlandsk studie fra valget i 2017 finner at valglokalene er tilgjengelige for velgere med fysiske funksjonsnedsettelse, men i mindre grad for velgere med lære- og skrivevansker (Van Hees mfl., 2019). Den sistnevnte gruppen hadde behov for mer «skreddersydd» informasjon både før valget og i selve valglokalet. En komparativ undersøkelse av 30 land basert på seks runder av Den europeiske samfunnsundersøkelsen (ESS) finner ingen effekt av tilrettelegging på valgdeltakelsen for denne velgergruppen (Wass mfl., 2017). Effekten er overraskende nok negativ (tilgjengelighet reduserer deltakelsen), noe som forklares med at det er land med lav deltakelse blant velgere med helseutfordringer som i utgangspunktet er mer tilbøyelige til å ta i bruk virkemidler som øker tilgjengeligheten.

Betydningen av helserelevante faktorer som forklaringer på valgdeltakelse har fått begrenset oppmerksomhet i forskningen. Det kan selvsagt være mange grunner til at akkurat denne velgergruppen kan ha mindre tilbøyelighet til å delta i valg sammenlignet med velgere ellers. Internasjonal forskning finner da også at velgere med helseproblemer har en lavere sannsynlighet for å delta i valg, men også for politisk deltakelse mer generelt (Schur mfl., 2017). Hva er

det som gjør at personer med funksjonsnedsettelse i mindre grad deltar i valg? En funksjonsnedsettelse kan bidra til å demobilisere velgere ved at velgerne det gjelder, mangler ressurser (lav inntekt og utdanning) og er sosialt isolert, samt at diskriminering og stigma kan svekke denne gruppens tro på at de kan påvirke politikken i ønsket retning. Det kan selvsagt også skyldes at politiske partier og politikere ikke aktualiserer en politikk som gjør valgdeltakelse relevant for denne velgergruppen.

En dansk studie, basert på registerdata, finner at valgdeltakelsen reduseres idet velgerne pensjonerer seg (Bhatti og Hansen, 2012). Sviktende helse har en viss betydning, men det som betyr mer, er at de sosiale båndene svekkes når koblingen til arbeidsmarkedet blir borte, samt at flere eldre bor alene sammenlignet med befolkningen ellers. Å bo alene gjør at de stimuleres mindre av andre til å engasjere seg. En sammenlignende studie av 30 land kommer til et tilsvarende resultat (Mattila mfl., 2013). Helseutfordringer reduserer valgdeltakelsen, men denne negative effekten er størst blant de eldre velgerne. Resultatene tyder på at dårlig helse påvirker enkeltmenneskers sosiale nettverk, som så i sin tur bidrar til at deltakelsen reduseres (ibid.). I norsk sammenheng vet vi lite om valgdeltakelsen til denne velgergruppen, noe som delvis skyldes at data om ulike helseutfordringer ikke er søkt koblet til valgdata. SSB finner imidlertid at et mindretall av respondentene med funksjonsnedsettelse er i arbeid (43 prosent) (Bø og Håland, 2017: 12), og at det er en sterk sammenheng mellom funksjonshemming, ensomhet og depresjon også i Norge (Thorsen og Clausen, 2008). Dette er forhold som trolig bidrar til å demobilisere disse velgerne også her, og som kommunenes tilrettelegging av valglokaler ikke kan bøte på.

Det kommunene derimot har ansvaret for å gjøre, er å bidra til å fjerne det som finnes av praktiske hindre for deltakelse. Spørsmålet er hvordan kommunene ivaretar dette ansvaret. Skal vi tro resultatene fra tidligere undersøkelser som baserer seg på det kommunene selv rapporterer, så er tilgjengeligheten i norske valglokaler god for alle velgergrupper uavhengig av funksjonsevne. Resultater fra valggjennomføringsundersøkelsen ved stortingsvalget 2017 viste at rundt 95 prosent av kommunene svarte at samtlige valglokaler i kommunene var tilgjengelige for alle velgergrupper (NOU 2020: 6, s. 233). En tilsvarende undersøkelse utført av Oslo Economics fra lokalvalget i 2019 finner at over 90 prosent av kommunene rapporterte det samme – valglokalene er universelt utformet (Oslo Economics, 2019: 18). En eldre undersøkelse (fra 1995-valget) utført av Norges Blindeforbund fant derimot at 53 prosent av valglokalene ikke var tilfredsstillende for blinde og svaksynte (NOU 2001: 22, s. 74). I forbindelse med 2007-valget viser en undersøkelse at kommunene tok temaet på alvor, men målsettingen om like muligheter var ikke oppfylt verken for bevegelseshemmede

eller for blinde og svaksynte (Guldvik mfl., 2008). TNS Gallup gjennomførte etter lokalvalget i 2011 en brukerundersøkelse blant syns- og bevegelsehemmede om tilgjengelighet i valglokalene (TNS Gallup, 2011), som fant at på de fleste områdene opplevde bare et mindretall av brukerne hindringer. Synshemmede opplevde imidlertid flere hindringer enn bevegelsehemmede og erfarte samtidig også i mindre grad at valglokalene var tilrettelagt slik at velgerne kunne stemme hemmelig. Undersøkelsen fant videre at «15 prosent av de synshemmede og 12 prosent av de bevegelsehemmede oppsøkte bevisst et valglokale som var tilpasset deres behov», noe som tyder på at ikke alle valglokaler er like godt tilrettelagt. Det er dermed god grunn til å studere hvordan kommunene arbeider med å senke deltakelsesterskelen for velgere med ulike funksjonsnedsettelse, ved hjelp av faktiske observasjoner i valglokalene kombinert med en bredere anlagt spørreundersøkelse, som vi gjør i denne rapporten.

Så til spørsmålet om hvordan planleggingen av valggjennomføringen skjer i kommunene, og hvorvidt denne planleggingen inkluderer aktuelle brukergrupper. Forskning fra USA viser at direkte involvering av funksjonshemmede i valg av valglokaler og i design av valgmateriell og utstyr bidrar til økt tilgjengelighet (Schur mfl., 2015). Basert på en spørreundersøkelse til norske kommuner (sekretærer for valgstyrene) fant Guldvik mfl. (2008) at 92 prosent av kommunene ikke inkluderte funksjonshemmede i utformingen av informasjonsmateriell i 2007-lokalvalget. 90 prosent inkluderte ikke denne gruppen i vurderingen av parkering og adkomst, mens 85 prosent ikke hadde slik deltakelse i vurderingen av valglokaler (ibid: 14–15). Deres undersøkelse tyder på at tilretteleggingen for denne velgergruppen er bedre i kommuner som har inkludert funksjonshemmede i forberedelsen av valget (parkering, merking osv.). Forfatterne konkluderer med at slik involvering er viktig for hvor godt det tilrettelegges for velgere med funksjonsnedsettelse. Spørsmålet er hvordan dette så ut nå ved stortingsvalget 2021 – 14 år etter nevnte undersøkelse.

3 Data og metode

Innledning

Vi bygger denne rapporten på tre ulike datakilder: en elektronisk spørreskjemaundersøkelse til alle landets kommuner, kvalitative intervjuer med valgansvarlige i ni utvalgte kommuner, og observasjon av valglokaler i de samme ni kommunene. De to førstnevnte kildene brukes til å belyse spørsmålet om hvordan de kommunale beslutningene om tilrettelegging og tilgjengelighet blir truffet, mens observasjonene skal vise i hvilken grad kravene til tilgjengelighet og tilrettelegging faktisk har blitt oppfylt.

De ni kommunene er Alver, Bergen, Hol, Hurdal, Kristiansand, Lunner, Oslo, Tromsø og Vaksdal. Disse kommunene ble valgt for å sikre variasjon med hensyn til geografi og innbyggertall. Et tilleggshensyn var behovet for å begrense lengre reiser (særlig kollektivtrafikk) ut fra smittevern hensyn. Vi valgte derfor først og fremst ut kommuner med kort reiseavstand fra Institutt for samfunnsforskning og NORCEs kontorer. Dette kunne kombineres med hensynet til geografisk spredning, siden NORCE har avdelingskontorer i ulike byer. Kommunene er valgt for å belyse variasjon innenfor Kommune-Norge, men utvalget tar ikke sikte på å være representativt for landet som helhet. Det er i stedet spørreskjemaundersøkelsen som sikrer representativitet.

Målet vårt har ikke vært å beskrive forhold i enkeltkommuner. Derfor er verken kommunene eller intervjuobjektene navngitt i denne rapporten, heller ikke ved direkte sitater. I informasjonsskrivene som ble sendt til kommunene og intervjuobjektene, ble det også understreket at alle svar ville bli anonymisert.

Datainnsamlingen er gjennomført av de fem forfatterne av denne rapporten, sammen med forskerne Irina Erdvik og Thomas Myksvoll (begge NORCE) og forskningsassistentene Frid Kjellsdatter Klausen (NORCE) og June Solås (ISF).

Spørreskjemaundersøkelse til kommunene

Den kvantitative analysen baserer seg på en surveyundersøkelse sendt til alle kommuner i Norge. Spørreskjemaet ble utarbeidet av forskningsgruppen ved NORCE/ISF og kartlegger følgende sider ved kommunenes arbeid med tilrettelegging: hvilke(t) organ(er) som tok beslutningen om valglokale; hvilke grupper som ble involvert i planleggingen; om ekstern ekspertise ble innhentet; hvordan kommunene opplevde tilretteleggingen i lokalene; oppfatning av kompetanse innad i kommuneadministrasjonen på feltet; rekruttering av valgmedarbeidere; tilrettelegging av informasjonsmateriell; erfaringer med hjemmestemming; hvilke utfordringer kommunene eventuelt støtte på i arbeidet med tilrettelegging (se appendikset for spørreskjemaet i sin helhet). I analysene identifiserer vi ikke enkeltkommuner, men rapporterer tall etter aggregerte kommunekarakteristikk (som befolkningsstørrelse og geografi) der det er av interesse.

Spørreskjemaet ble distribuert til alle 356 kommuner ved hjelp av surveyverktøyet Questback. Vi sendte e-post-invitasjoner til kommunenes postmottak og ba om at forespørselen ble videresendt til personen som arbeidet med den praktiske gjennomføringen og tilretteleggingen av stortingsvalget i kommunen. Første invitasjon til å delta i undersøkelsen gikk ut i forkant av valget (23.08.2021). Vi sendte deretter påminnelser etter én uke (30.08.2021) og en siste påminnelse uken etter valget (21.09.2021). Skjemaet ble stengt for deltagelse 27.09.2021 og var dermed i felt i totalt fem uker.

236 av de 356 kommunene svarte på spørreskjemaet, som tilsvarer en svarprosent på 66 prosent. Tabell 3.1 og 3.2 viser frafall etter valgdistrikt (tabell 3.1) og kommunestørrelse (tabell 3.2). Som det framgår av tabellene, kan ikke utvalget betegnes som spesielt skjevt hvis man legger geografi og befolkningsstørrelse til grunn. Svarprosenten er relativt jevnt fordelt geografisk, og ingen fylker har under 40 prosent svarprosent. Det er heller ikke noen stor skjevhet når det gjelder kommunestørrelse. Når det er sagt, er det verdt å bemerke at svarprosenten er lavest i Finnmark, Troms, Møre og Romsdal og Telemark, hvor under 50 prosent av kommunene har svart. Frafallet er også noe høyere for de største kommunene: Omkring 60 prosent av kommunene med den største befolkningsstørrelsen har svart mot nærmere 70 prosent av de mellomstore og minste kommunene.

Tabell 3.1 Svarprosent og frafall etter valgdistrikt

	Antall svar	Antall kommuner med frafall	Totalt antall kommuner	Svarprosent
Akershus og Oslo	15	6	21	71,4
Aust-Agder	13	2	15	86,7
Buskerud	11	8	19	57,9
Finnmark	8	10	18	44,4
Hedmark	17	5	22	77,3
Hordaland	16	9	25	64,0
Møre og Romsdal	12	14	26	46,2
Nord-Trøndelag	13	5	18	72,2
Nordland	31	10	41	75,6
Oppland	20	4	24	83,3
Rogaland	15	8	23	65,2
Sør-Trøndelag	17	3	20	85,0
Sogn og Fjordane	10	8	18	55,6
Telemark	8	9	17	47,1
Troms	12	9	21	57,1
Vest-Agder	7	3	10	70,0
Vestfold	3	3	6	50,0
Østfold	8	4	12	66,7
Totalt	236	120	356	66,3

Tabell 3.2 Svarprosent og frafall etter kommunestørrelse. Kommuner inndelt i fem grupper (kvintiler) etter befolkningsstørrelse

	Antall svar	Antall kommuner med frafall	Totalt antall kommuner	Svarprosent
Minste kommuner (1. kvintil)	48	24	72	66,7
2	50	21	71	70,4
3	50	21	71	70,4
4	43	28	71	60,6
Største kommuner (5. kvintil)	45	26	71	63,4
Totalt	236	120	356	66,3

Intervjuer med valgansvarlige

I hver av de ni casekommunene har vi intervjuet én person i kommuneadministrasjonen med ansvar for valggjennomføringen. Hensikten er å gi et helhetsbilde og få innsikter i kommunenes situasjon som et spørreskjema med standardiserte spørsmål ikke kan gi. Intervjuene regnes som persondata og er godkjent av personvernombudet ved Norsk senter for forskningsdata (NSD). I de fleste kommunene ble intervjuene gjennomført før valget, men i én av kommunene måtte intervjuet vente til etter valget var gjennomført.

Vi utarbeidet en generell og standardisert intervjuguide, som er vedlagt i appendikset. Intervjuguiden dekker de samme hovedtemaene som spørreskjemaundersøkelsen, men samtalene er tilpasset den konkrete konteksten og den aktuelle informantens innfallsvinkel og svar. En del av spørsmålene i intervjuguiden er ment som oppfølgingsspørsmål, til bruk dersom det var nødvendig. Intervjuguiden ble sendt ut til intervjuobjektene på forhånd, slik at de var forberedt på hva spørsmålene handlet om.

Vi kontaktet først de utvalgte kommunene for å spørre om hvem som var ansvarlig for det praktiske arbeidet med valggjennomføringen, og kontaktet så vedkommende. Intervjuene kunne gjennomføres som fysiske møter eller på telefon, Teams, Zoom e.l. Fra hvert intervju ble det skrevet et referat, der innholdet i samtalen ble oppsummert. Intervjuerne kunne selv velge om de ønsket å gjøre lydopptak, men referatene er ikke ment å være ordrette transkripsjoner. Referatene ble så sendt til intervjuobjektene for godkjenning og eventuell korrigerings.

Observasjoner i valglokalerne

I de samme ni kommunene gjennomførte vi observasjoner av valglokaler. Disse observasjonene dekket både lokaler på valgdagene og i forhåndsstemmeperioden. Vi valgte i utgangspunktet selv ut hvilke lokaler som skulle observeres, men den valgansvarlige i kommunen fikk beskjed, slik at valgmedarbeiderne i de aktuelle lokalene var forberedt på at det kom observatører. Vi tok sikte på å besøke lokaler i ulike typer bygninger. Hvis mulig ble observasjonene lagt til tidspunkter når det erfaringsmessig er lite folk i valglokalet, for ikke å forstyrre valg gjennomføringen.

I seks av kommunene besøkte vi tre lokaler, og i to kommuner fire. Den niende kommunen hadde bare ett valglokale, som ble brukt både til forhåndsstemming og på valgdagene. Her var det altså ikke grunnlag for mer enn én observasjon, men observatøren fikk informasjon om hvilke endringer som ble gjort fra forhåndsstemmeperioden til valgdagen.

Observasjonene var basert på en standardisert sjekklister, som er vedlagt i appendikset. Vi utformet denne observasjonsguiden med utgangspunkt i Valgdirektoratets (2021) veileder med praktiske råd for tilgjengelighet ved valg. Veilederen omfatter en rekke forhold, som tilgjengelighet til valglokalet (parkering, transport, hindringer og skilting), tilgjengelighet inne i valglokalet (inkludert hjelpemidler, assistanse, stemmeavlukket og valgurnen) og stemmegivning utenfor valglokalet. Noen av punktene i veilederen falt utenfor rammen for det en observasjon i valglokalet kunne bidra med, som forberedelser til valget og stemmegivning hjemme og på helse- og omsorgsinstitusjoner. Dette ble i stedet dekket av de andre datakildene.

Selv når disse punktene faller bort, er Valgdirektoratets veileder en omfattende sjekklister. Vi kunne derfor ikke ta med alle punktene derfra. Noen av punktene i veilederen kunne dessuten være vanskelige å vurdere for observatører utenfra og er utelatt av den grunn (f.eks. om gulvet er sklissikkert). Mens noen av punktene enkelt kunne observeres, forutsatte andre at vi stilte spørsmål til valgmedarbeiderne.

4 Kommunale beslutninger om valgtilgjengelighet

Innledning

Analysestrategi

I dette analysekapitlet presenterer vi kommunenes erfaring og arbeid med tilrettelegging ved stortingsvalget 2021. Vi rapporterer funnene fra spørreundersøkelsen, som ble besvart av 236 kommuner, og supplerer med dybdeintervjuer av valgadministrasjonene i ni casekommuner. I analysen ser vi på kommunenes arbeid langs følgende fire hoveddimensjoner:

1. *Valg og utforming av lokaler*: Hvem tar beslutningene om valglokalene i kommunene, og hvilke avveininger ligger til grunn for avgjørelsen? Hvordan opplever kommunene kravene som stilles til valglokalene, og hva er utfordringene?
2. *Involvering*: Involveres personer med funksjonsnedsettelse i beslutninger om lokaler og utforming av informasjonsmateriell?
3. *Kompetanse og ressurser*: Opplever kommunene at de har tilstrekkelig med kompetanse og ressurser til tilrettelegging, og hvilke informasjonskilder benytter de seg av i arbeidet med tilrettelegging (veilederen fra Valgdirektoratet, eksterne organer m.m.)?
4. *Hjemmestemming*: Hva er kommunenes erfaring med hjemmestemming, og finner kommunene det utfordrende å tilrettelegge for dette?

I hver del vil vi først kommentere tallene fra Questback-undersøkelsen og deretter bruke intervjuene for å gi et utfyllende bilde av hvordan kommunene opplever tilretteleggingsarbeidet «på bakken».

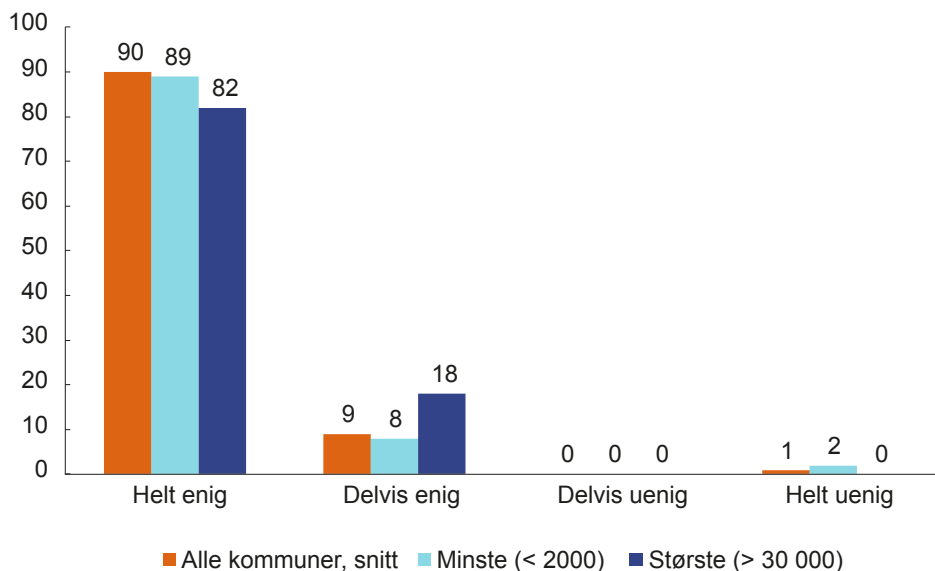
Lokaler og tilrettelegging: noen overordnede betraktninger

Vi starter først med noen overordnede betraktninger. I kapittel 2 så vi at kommunene tidligere har rapportert at de har få utfordringer med tilgjengelighet i valglokalene. Ved stortingsvalget i 2017 oppga 97 prosent av kommunene at samtlige valglokaler var tilrettelagt i forhåndsstemmeperioden, mens 95 prosent

svarte det samme for valgdagen (NOU 2020: 6, s. 233). Tilsvarende tall for lokalvalget i 2019 var 96 prosent for forhåndsstemmeperioden og 91 prosent for valgdagen (Oslo Economics, 2019: 18). Figur 4.1 viser at valget i 2021 ikke var noe unntak: Hele 90 prosent av kommunene mente at personer med funksjonsnedsettelse kunne avgi stemme i samtlige av kommunens valglokaler.

Kommunene opplever altså generelt sett tilgjengeligheten som god. Bryter vi tallene ned etter kommunistørrelse, ser vi derimot at det er noe variasjon. Figur 4.1 viser at de største kommunene (mer enn 30 000 innbyggere) i litt mindre grad klarer å tilrettelegge alle lokaler enn de minste kommunene (under 2000 innbyggere): Prosentandelen som svarer at samtlige lokaler er tilrettelagt, er i underkant av 82 prosent. At de største bykommunene finner det noe mer utfordrende, har – som vi skal se senere i analysen – å gjøre med det store antallet lokaler som skal tilrettelegges, og at kravene til framkommelighet og parkeringsmuligheter ikke alltid kan tilfredsstilles for alle lokalene i bykjernen. Men hvor mange lokaler er det snakk om? Det ser vi nærmere på i tabell 4.1 og tabell 4.2, som viser antall valglokaler for små og store kommuner.

Figur 4.1 I hvilken grad kan de fleste velgere med en funksjonsnedsettelse avgi stemme i samtlige av kommunens valglokaler? Prosent

N = 236 kommuner. Spørsmålsformulering: «I hvilken grad passer dette utsagnet for din kommune: De fleste velgere med en funksjonsnedsettelse vil kunne avgi stemme i samtlige valglokaler.»

I tabell 4.1 har vi beregnet gjennomsnittlig antall valglokaler per 1000 innbyggere, mens tabell 4.2 viser ulike variasjonsmål for antall valglokaler etter kommune-størrelse. Som det framgår av tabellene, er det naturlig nok stor forskjell på størrelsen på oppgaven kommunene har foran seg: Ser vi på medianverdien (det midterste tallet i et datamateriale når tallene er sortert i stigende rekkefølge), har de minste kommunene ett valglokale i forhåndsstemmegivningsperioden og to lokaler på valgdagen. For de største kommunene er tallene henholdsvis fire og tretten. Variasjonen mellom enkeltkommuner er også stor: Mens den største kommunen (Oslo) har 104 valgtingslokaler og 30 i forhåndsstemmeperioden, opererer de minste kommunene med ett lokale totalt. Vi ser også at de minste kommunene har et høyere antall valglokaler per innbygger (median 6 per 1000) enn de største bykommunene (median et halvt lokale per 1000).

Tabell 4.1 Totalt antall valglokaler etter kommune-størrelse og per 1000 innbyggere

	I alt	Minste (0–2000)	Resten (2000–30 000)	Største (30 000 +)
Totalt antall valglokaler	2838	306	1759	773
Forhåndsstemmegivning	847	115	532	200
Valgting	1991	191	1227	573
Lokaler per 1000 innbyggere (median)	2	6	2	0,5
N	356	72	249	35

Kilde: Statistikk hentet fra valg.no og SSB.

Tabell 4.2 Antall valglokaler i forhåndsstemmeperioden og på valgdagen, etter kommunistørrelse: minimums- og maksimumsantall og median per kommunetype

	Minste (0–2000)	Resten (2000–30 000)	Største (30 000 +)
Valgting			
Minste antall lokaler	1	1	5
Største antall lokaler	8	25	104
Median	2	4	13
Forhåndsstemmegivning			
Minste antall lokaler	1	1	1
Største antall lokaler	6	12	30
Median	1	2	4
Lokaler i alt			
	306	1759	773
N (kommuner)			
	72	249	35

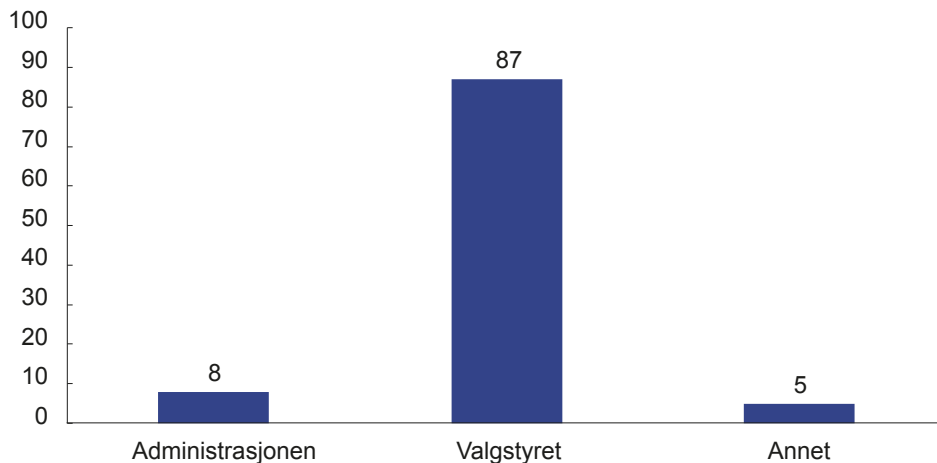
Kilde: Statistikk hentet fra valg.no og SSB.

Valg og utforming av valglokaler

Beslutningsorgan

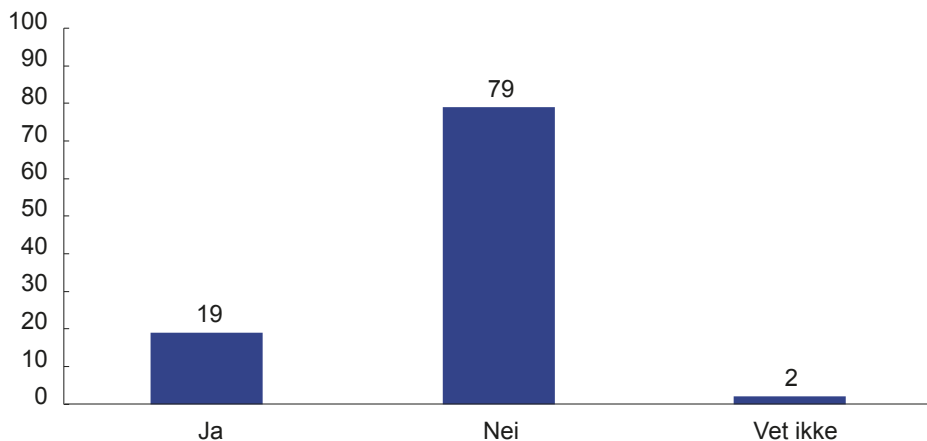
Før vi diskuterer utfordringene og avveiningene ved valg av og utforming av lokaler, ser vi først på hvilke organer som formelt tok beslutningene. Som nevnt innledningsvis slo Valglovutvalget i 2020 fast at beslutninger om valglokaler er så prinsipielt viktig at disse formelt også bør treffes av et folkevalgt organ, og ikke delegeres til administrasjonen i kommunen (NOU 2020: 6, s. 234). Figur 4.2 viser at det i praksis er valgstyrene som treffer denne beslutningen (87 prosent) i de fleste kommuner i dag, mens figur 4.3 viser at kommunestyret også er involvert i beslutningen i én av fem kommuner (19 prosent). Figur 4.2 viser at beslutningen ble fattet i administrasjonen i 8 prosent av tilfellene.

Figur 4.2 Hvem i kommunen tok beslutningen om hvilke valglokaler som skulle brukes? Prosent

N = 235.

Figur 4.3 Ble beslutningen om valglokalet behandlet i kommunestyret? Prosent

N = 235

Avveininger og hensyn i valg av lokaler

Hvilke avveininger var viktige for kommunenes valg av lokaler? Gjennom intervjuene kom det fram at universell utforming gjennomgående er det aller viktigste hensynet når kommunene tar avgjørelser om lokaler. I den forbindelse forsto informantene universell utforming som å legge til rette for at alle velgere

uavhengig av funksjonsevne skal kunne komme seg *til* valglokalet, og at det er mulig for alle å bevege seg *rundt* i valglokalet.

Noen kommuner var også opptatt av at de anla en bred forståelse av fysisk funksjonsnedsettelse og universell utforming. En kommune vektla at valglokale og personell måtte ta hensyn til personer med allergi og psykiske lidelser, og ikke bare rullestolbrukere, blinde eller svaksynte, noe som speiler skillet (se kapittel 2) mellom «synlige» og «usynlige» funksjonsnedsettelser:

Allergi er for eksempel noe som kan være hemmende ved stemmegivning, og valgmedarbeiderne oppfordres til ikke å ha på seg parfyme, for å ta hensyn til personer med allergi. I tillegg må man også tilrettelegge for at personer med angstlidelser og andre psykiske utfordringer skal kunne delta på lik linje med alle andre. Angstlidelser osv. er også en funksjonsnedsettelse, og viktig å ivareta tilgjengelighet for denne gruppen.

Videre oppga alle ni casekommuner at det er de samme lokalene som gjerne benyttes ved hvert stortings- og lokalvalg. Dette ser flere av kommunene på som en styrke for tilretteleggingsarbeidet. Som en valgadministrator i en av de mindre kommunene sa det:

Vi har god kontroll på lokalets tilgjengelighet og adkomst, og lokalet tilfredsstillende kravet til universell utforming. Kommunen har aldri fått tilbakemeldinger på at det har vært problemer. (...) Ryktene går fort i en liten kommune, så om folk hadde vært misfornøyde, ville vi fått høre det.

I tillegg til universell utforming kom andre hensyn som nærhet til kollektivtransportpunkt, parkeringsmuligheter og tilgang til HC-parkering, at det skulle være lett å finne fram til og komme til valglokalet og kort avstand mellom bosted og valglokale. Videre framhevet kommunene at valglokale helst skal være i kommunens egne bygg, at byggene er godt kjent for folk, og at de er plassert i kretsen og der innbyggerne bor. Endelig trekker noen av kommunene fram IKT-hensyn, som god internettilgang og at det er tilstrekkelig med plass til PC-utstyr osv.

I forbindelse med årets valg og pandemisituasjonen gjorde flere kommuner endringer av valglokaler på grunn av smittevern hensyn. Lokaler ble vurdert å være uhensiktsmessige fordi de var for små og vanskeliggjorde ønsket om å holde én meters avstand. Videre ble åpningstiden ved flere valglokaler utvidet, og bemanningen ble økt for å øke kapasiteten både for forhåndsstemmegivning og på valginget. Andre ikke-pandemirelaterte endringer av valglokaler skjedde som regel som følge av oppussing og rehabilitering, eller hvis det var blitt

bygget nytt bygg i kommunen som var bedre egnet. Endringer i bosetting kunne også skape nye behov. En av bykommunene brukte for eksempel informasjon fra Geodata³ for å identifisere hvor nye valglokaler var nødvendig, hvilket medførte at en bydel fikk ny krets og et nytt valglokale ved stortingsvalget i 2021.

Endelig vektla noen kommuner andre hensyn for forhåndsstemmegivningslokalene enn valgtingslokalene. I en av de store bykommunene ble det understreket at de skiller mellom lokaler som brukes på valgdagen, og lokaler som brukes i forhåndsstemmeperioden, fordi kommunen trenger mer fleksibilitet i forhåndsstemmeperioden. Ifølge en kommune trenger den ikke å forholde seg strengt til valgkretsene eller at det skal være offentlige bygg, men heller prioritere at lokalene er plassert «der folk er» når det gjelder forhåndsstemmegivningslokalene. Knutepunkter, nærhet til kollektivtransport, plassering på torg og andre steder der folk ferdes, var viktig, i tillegg til at lokalene skulle være tilgjengelige og synlige. Dilemmaer knyttet til de ulike hensynene og kravene diskuterer vi nærmere i neste avsnitt.

Utfordringer ved kravene til lokaler

Når det gjelder kravene til tilgjengelighet som er spesifisert i blant annet *Veileder for tilgjengelighet ved valg* (Valgdirektoratet, 2021), er inntrykket i det store og hele at casekommunene ser disse som håndterbare, og ikke som krevende å oppfylle. Noen utfordringer ble likevel trukket fram, og her er det forskjeller å finne mellom store og mindre kommuner.

Flere av de største bykommunene pekte på at det kunne være krevende å innfri kravet om HC-parkering og parkeringsplasser, særlig i sentrumsbydelene/bykjernen i forhåndsstemmeperioden. Bykommunene var derfor klare på at noen av valglokalene i forhåndsstemmeperioden ikke tilfredsstilte alle sjekkpunktene i listen fra Valgdirektoratet, noe som gikk på bekostning av universell utforming og tilgjengelighet.

For å kompensere oppga en av bykommunene at de prioriterte «at noen [andre] valglokaler er ekstra godt tilrettelagt». En annen bykommune så det som et mindre problem. På valgdagen er det nødvendig å velge et valglokale i hver krets, blant annet med tanke på opptelling og hvor stor kapasitet lokalene har i forhold til antall stemmeberettigede. I denne sammenheng velger kommunene gjerne et større, offentlig bygg, som en skole. Dette kretshensynet oppleves derimot mindre aktuelt i forbindelse med valg av lokaler til forhåndsstemmegivning, noe som gjør at kravene oppleves som mer fleksible. I forlengelse av

³ Se <http://www.geodata.no>

dette påpekte bykommunen at en utfordring med valg av lokaler til selve valgdagen er at dette er prisgitt forekomsten av offentlige bygg innen en gitt krets. Dette er ikke nødvendigvis hensiktsmessig i bykjernen/sentrumsbydelene, hvor parkeringsplasser kan være et problem i tilknytning til offentlige bygg.

Også små kommuner pekte på utfordringer med at valglokaler helst skal være «offentlige» eller ha et «offentlig preg» (Valgdirektoratet, 2021). En informant pekte på at det førte til problemer med overlappende åpningstider i forhåndsstemmeperioden. Åpningstidene i et skolelokale kolliderte med skolen og SFO, noe som medførte at enkelte velgere måtte parkere langt unna valglokalet fordi de nærmeste parkeringsplassene var opptatt. Den universelt tilrettelagte inngangen var også opptatt på grunn av skole og SFO, mens den alternative inngangen hadde dørterskel.

En av kommunene framhevet en spenning mellom tilgjengelighet (universell utforming) og plasseringshensyn, forstått som at lokalene måtte være i en og en bygd, og at de har de byggene de har, der folk bor og er kjent med disse lokalene. I den grad dette skaper utfordringer for hensynet til universell utforming, så søker kommunen å bøte på dette gjennom kompensierende tiltak. I dette tilfellet dreier det seg om målrettet skriftlig informasjon til eldre om mulighet for å stemme hjemme eller på institusjon.

I flere av kommunene⁴ valgte man å kjøre universell utforming over hele linjen når det gjelder stemmeavlukker, valgurne m.m. I en av kommunene ble dette begrunnet med at det er det enkleste, samtidig som det bidrar til å unngå misforståelser:

Det er det enkleste, for så unngår man å sende personer inn i feil avlukke. Og det kan være mange årsaker til at velgere trenger «hjelp» i form av f.eks. et forstørrelsesglass (som nå finnes i alle avlukker) – også den velger som har glemte sine briller i bilen, kan trenge forstørrelsesglass.

Det ble i samme kommune eksplisitt kommentert at standardavluksene for rullestolbrukere i utgangspunktet fungerer godt, men at det er noen utfordringer med lyset. Det er nemlig en kant som gjør at led-lyset ikke blander den «stående velger», men for rullestolbrukere kommer lyset rett på dem, og det er ubehagelig for den sittende å se «opp» på valgsedlene. Dessuten ble det bemerket av kommunen at det er mange rullestoler som kommer litt lavt i forhold til hyllekanten, og da må man ta ut sedlene for å se hva som står – man kan ikke lese hva som står på hyllekanten. Det er heller ikke alle rullestolbrukere som kan

⁴ En kommune påpekte imidlertid at på grunn av koronapandemien fikk de ikke levert de universelt utformede avluksene som de egentlig hadde bestilt.

komme helt inn til kanten, og da klarer de ikke selv å ta ut sedlene – da må de ha hjelp til det. Informanten i denne kommunen sier som en generell kommentar til utstyret:

Det er ikke så godt tilrettelagt som vi skulle ønske. Jeg skulle ønske at det kunne være litt mer fleksibelt, at bordene kunne heises opp/ned, og at sedlene ikke er organisert i hyller, men på en annen måte som gjør dem mer tilgjengelig for alle.

Oppsummering: valg og utforming av valglokaler

Beslutninger om valglokalene tas i stor grad av valgstyrene i kommunene, mens kommunestyrene er involvert i et mindretall av kommunene. Det er få kommuner som delegerer denne beslutningen til administrasjonen. Når det gjelder spørsmål om hvorfor noen lokaler velges, oppgis universell utforming og tidlige bruk som de to viktigste hensynene. Videre har store og små kommuner litt ulike utfordringer med tilrettelegging: Mens store kommuner peker på utfordringer med hensyn til parkering og HC-tilgang i sentrumsnære bydeler, sliter noen små kommuner med at valglokalene ligger i samme lokaler som skolene, noe som gir utfordringer med overlappende åpningstider. Både små og store kommuner – men ikke alle – som vi har intervjuet, trekker i denne forbindelse fram kravet om at bygget skal være «offentlig» eller ha et «offentlig preg», som en kilde til utfordring.

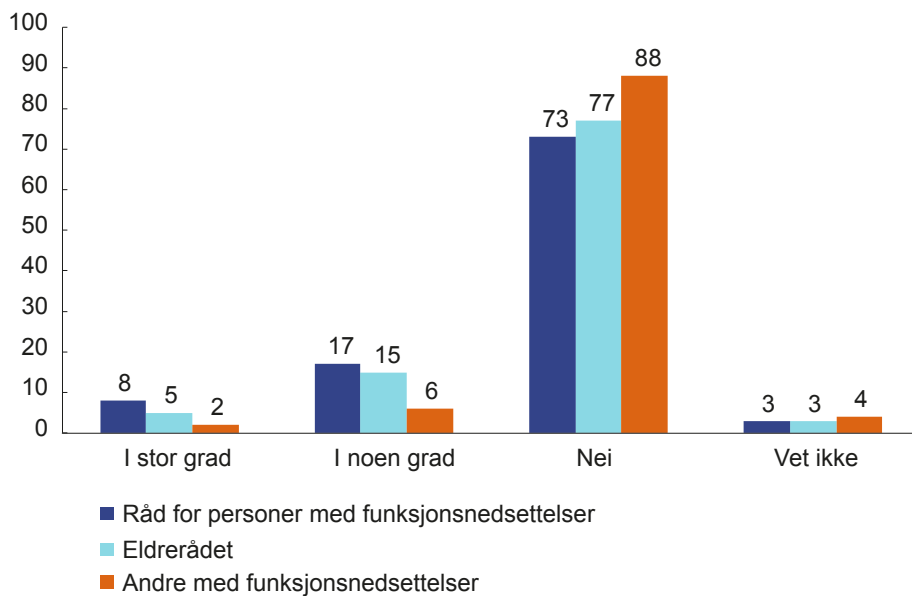
Involvering av representanter for personer med funksjonsnedsettelse

Beslutninger om valglokale

Veilederen for tilgjengelighet ved valg (Valgdirektoratet, 2021) spesifiserer at valgansvarlige bør ta kontakt med kommunale råd og/eller organisasjoner for personer med nedsatt funksjonsevne, eldreråd og lignende for innspill når beslutninger om lokaler skal tas. Tidligere forskning har også vist at kommuner som involverer personer med funksjonsnedsettelse i forberedelsene av valget, er bedre på tilrettelegging, og at inkludering av disse derfor har en viktig funksjon (Guldvik mfl., 2008). Figur 4.4 viser at kommunene i 2021 sjelden gjør dette i praksis: 73 prosent involverer ikke rådet for personer med funksjonsnedsettelse, 77 prosent involverer ikke eldrerådet, og 88 prosent har ikke kontakt med andre personer med ulike former for funksjonsnedsettelse. Når vi spurte om involvering

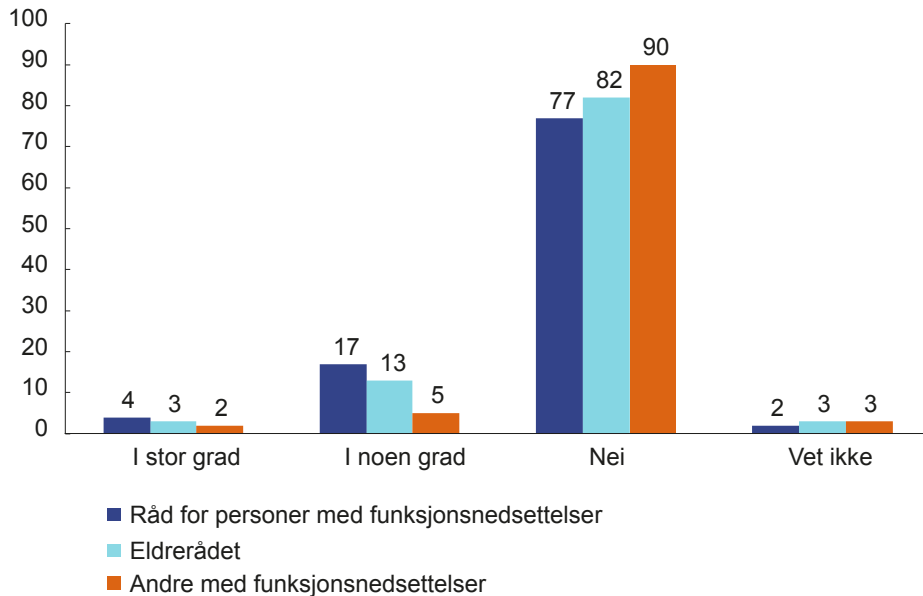
av gruppene i prosessen med å *utforme* valglokalene, var enda færre blitt rådspurt (se figur 4.5).

Figur 4.4 Involvering av representanter for tre grupper i beslutning om hvilke valglokaler som skulle benyttes. Prosent

N = 235 (råd for personer med funksjonsnedsettelse), 234 (eldreråd), 229 (andre). Spørsmål: «Ble følgende grupper involvert i beslutningen om hvilke valglokaler som skulle brukes?»

Figur 4.5 I hvilken grad var følgende grupper involvert i utformingen av valglokalet?

N = 234 (råd for personer med funksjonsnedsettelse), 233 (eldrerådet), 229 (andre personer). Spørsmål: «Ble følgende grupper involvert i utformingen av valglokalene?»

Hvorfor ble ikke disse gruppene med kompetanse på funksjonsnedsettelse involvert? Her finner vi litt ulike begrunnelser hos de forskjellige case-kommunene. Noen kommuner forklarte at de kan regne med å få beskjed fra de ulike instansene (som rådet for personer med funksjonsnedsettelse og elderråd) dersom disse er misfornøyde eller har oppdaget mangler. Et eksempel som ble nevnt, gjaldt manglende kollektivtransporttilgjengelighet for noen år tilbake, der valglokalet ble planlagt byttet.⁵

Samtidig var flere av kommunene tydelige på at det ikke var noen kontakt mellom kommunen og brukerrepresentantene – noe som gjaldt både store og små kommuner. En liten kommune svarte for eksempel følgende på spørsmål om hvorfor brukergruppene ikke ble involvert:

Nei, det har vi aldri gjort, ikke ved tidligere valg heller, så vidt jeg vet. Det skyldes at [kommunen] har god kontroll på lokalets tilgjengelighet, adkomst, m.m., og at lokalet tilfredsstillt kravene til universell utforming. I tillegg fungerer ordningen med hjemmestemming veldig godt. Vi ser derfor ikke at det er nødvendig å involvere personer med funksjonsnedsettelse.

⁵ Dette byttet av valglokale ble imidlertid ikke gjennomført på grunn av koronasituasjonen og hensynet til smittevern. Her synes det med andre ord som om smittevern kan trumfe hensynet til tilgjengelighet.

Motsatt har flere kommuner forholdsvis aktivt involvert personer med funksjonsnedsettelse. I en casekommune ble det sammenslåtte rådet for eldre og personer med funksjonsnedsettelse forelagt administrasjonens forslag om valg av valglokale, og kom med tilbakemelding før saken gikk videre til valgstyret. I en annen kommune er involvering av rådet for personer med funksjonsnedsettelse en etablert praksis:

Råd for mennesker med nedsatt funksjonsevne uttaler seg før behandlingen i kommunestyret. Befaring har vi stort sett hatt med tanke på om det er behov for utbedringer før valgdagene / bruk av lokalene. Det er også tidligere praksis å ta rådet med på befaring; det er ikke noe nytt. Det er en fast ordning å ta en befaring for å se på tilgjengelighet. En ting er hva vi i kommunen ser og tenker, en annen ting er å få innspill.

Som det her framgår, får representantene ikke bare anledning til å komme med innspill, de tas også med på en felles befaring til aktuelle valglokaler. Innspillene fra brukerrådene tas stort sett alltid til følge, ifølge informanten:

Det er i år de samme lokalene som tidligere som brukes, men det kan ha skjedd noe, og vi har også gjort noen endringer på bakgrunn av innspill fra rådet. Vi har også fått med i noen av vedtakene at det skal gjøres noen justeringer før valgdagen – og det blir gjort. Det er rådets innspill til justeringer som er tatt inn i kommunestyrets vedtak. Kommunestyret tar faktisk alltid hensyn til og inkluderer innspillene fra rådet i sine vedtak.

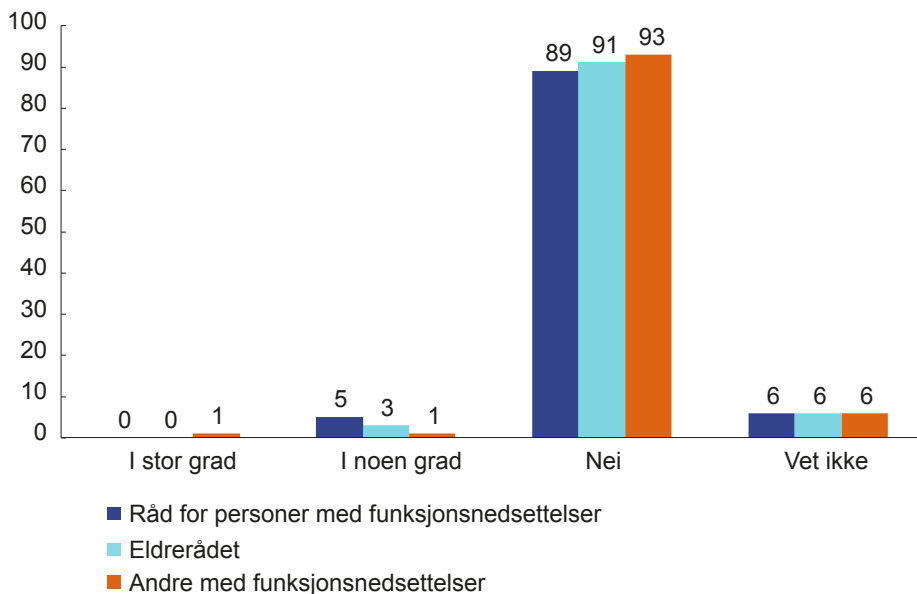
I en siste kommune – en stor bykommune – bruker man aktivt rådet for personer med funksjonsnedsettelse i forbindelse med konkret utforming av valglokalene i forhåndsstemmeperioden. Rådet tas imidlertid ikke med på råd når det gjelder valg av lokaler på valgdagen, fordi bykommunen er prisgitt (og begrenset av) tilgangen til store kommunale bygg.

Utarbeidelse av informasjonsmateriell

Heller ikke i utarbeidelsen av informasjonsmateriell involveres de ovennevnte brukergruppene i noe stort omfang (se figur 4.6).⁶ Dette framkom også tydelig av intervjuene, der ingen av casekommunene i særlig grad konsulterte gruppene.

6 Tilrettelegging av informasjonsmateriell er heller ikke omtalt i Valgdirektoratets veileder.

Figur 4.6 Involvering av grupper i utformingen av informasjonsmateriell. Prosent

N = 234 (råd for personer med funksjonsnedsettelse), 233 (eldreråd), 230 (andre personer). Spørsmål: «Ble følgende grupper involvert i utforming av informasjonsmateriell foran valget?»

Begrunnelsene som gis, varierer noe også her. Flere kommuner bemerket at de i hovedsak benyttet seg av informasjonsmateriell fra Valgdirektoratet, og derfor ikke så behov for å involvere representanter i informasjonsarbeidet. Andre bemerket at kommunens nettsider har universell utforming, og at alt informasjonsmateriell ligger tilgjengelig der:

Vi mener at hjemmesidene er gode nok. Kommunens nettside har en funksjon for personer med nedsatt syn og hørsel, hvor tekst kan forstørres eller fås opplest. Dette gjelder all informasjon på kommunenes nettsider, og ikke bare for valget.

Andre kommuner viste til at selv om materialet ikke var utviklet i samarbeid med rådene, var informasjonen distribuert bredt og lettfattelig. En kommune kombinerte bruk av materiell fra Valgdirektoratet med informasjonsmateriell de utvikler selv, som ble distribuert gjennom kommunens nettside, Facebook, Instagram, i lokalavisene og på informasjonsskjermer plassert på ulike steder fysisk i lokalsamfunnet. Generelt ble denne informasjonen ikke spesifikt rettet mot personer med funksjonsnedsettelse, med unntak for informasjon på nettsiden som omhandlet hjemmestemming.

Flere kommuner formidlet informasjon målrettet til spesifikke velgergrupper, blant annet gjennom hjemmetjenesten og helse- og omsorgssenter. I en kommune leverte hjemmetjenesten ut et skriv til alle sine brukere om at det er mulig å stemme hjemme. En annen kommune hadde kontakt med et lokalt handikapforbund for å nå ut med praktisk informasjon om valglokalene og valget generelt til personer med funksjonsnedsettelse. Forbundet viderefremidlet informasjonen til sine medlemmer, i tillegg til at det la ut informasjonen på sine nettsider og i sitt nyhetsbrev.

Videre utarbeidet en av de mindre casekommunene selv en del valginformasjonsmaterieell om hjemmestemming til dem med funksjonsnedsettelser. Som del av dette arbeidet ble det sendt et personlig brev til alle velgere født før 1946, med informasjon om valget og muligheten for å stemme hjemme. Kommunen delte også ut et flygeblad om valget til institusjoner.

Til sist uttalte noen casekommuner at siden rådene selv ikke etterspurte innflytelse, var det ikke nødvendig å involvere dem.

Oppsummering: Hvorfor ikke direkte involvering av brukergruppene?

At representanter for brukergrupper med spesielle behov ikke, eller kun i begrenset grad, involveres i valg av lokaler og utforming av informasjonsmaterieell, ser ut til å skyldes flere forhold. Først og fremst anser de fleste casekommunene materieellet fra Valgdirektoratet som nyttig og godt nok. Noen gir også uttrykk for at de forventet tilbakemeldinger fra de spesifikke gruppene dersom tilgjengeligheten ikke var tilfredsstillende: Når det var få eller ingen negative tilbakemeldinger, tolket kommunene det som at manglende tilgjengelighet ikke var et problem. Videre var også god tilrettelegging gjennom tilbud om hjemmestemming og/eller direkte formidling via hjemmetjeneste og eldrecentre noe som gjorde kommunene trygge på at tilretteleggingen var tilfredsstillende. Til sist var noen kommuner også opptatt av at manglende involvering var et resultat av at rådene ikke selv etterspør innflytelse.

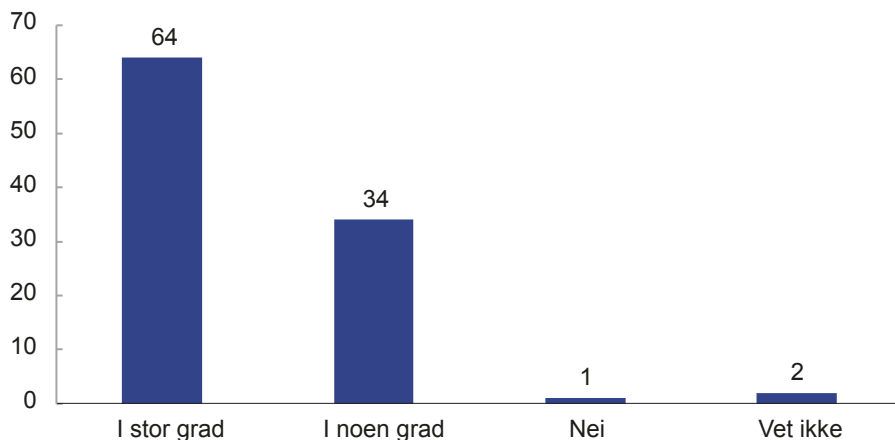
Kompetanse og ressurser

Kompetanse innad i kommunen

Hovedinntrykket fra både surveyundersøkelsen og intervjuene er at kommunene mener at de har tilgang på tilstrekkelig og nødvendig kompetanse på tilrettelegging for velgere med funksjonsnedsettelse.

Kommunenes (subjektive) vurdering av hvorvidt de har tilstrekkelig kompetanse internt, rapporteres i figur 4.7: 64 prosent svarer at de «har tilstrekkelig kompetanse for tilrettelegging for velgere med funksjonsnedsettelse». Legger man til kommunene som svarer «i noen grad», er andelen 97 prosent. I intervjuene med casekommunene vektlegges blant annet kontinuitet som årsak: De samme ansatte (eller avdelingene) i kommunen har ansvar for tilrettelegging ved hvert valg, og disse bidrar med informasjonsoverføring og -flyt ved endringer i ansattmassen. I tillegg opplever kommunene at de mottar god støtte, hjelp og informasjon fra Valgdirektoratet, noe vi diskuterer i større detalj i neste avsnitt.

Figur 4.7 Kompetanse innad i kommunen. Svarfordeling på spørsmål om kommuneadministrasjonen har tilstrekkelig kompetanse på tilrettelegging for velgere med funksjonsnedsettelse. Prosent

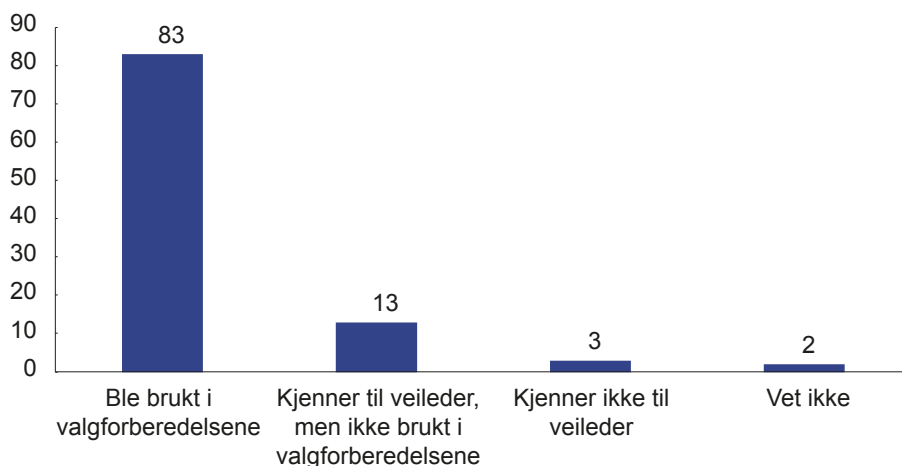
N = 236.

Valgdirektoratets veileder og støttefunksjon

En av de viktigste ressursene og informasjonskildene om tilrettelegging for kommunene er Valgdirektoratet og *Veileder for tilgjengelighet ved valg*. Figur 4.8 viser andelen kommuner som oppgir at de benytter veilederen aktivt i planleggingen, og figur 4.9 viser kommunenes tilfredshet med hjelp, støtte og

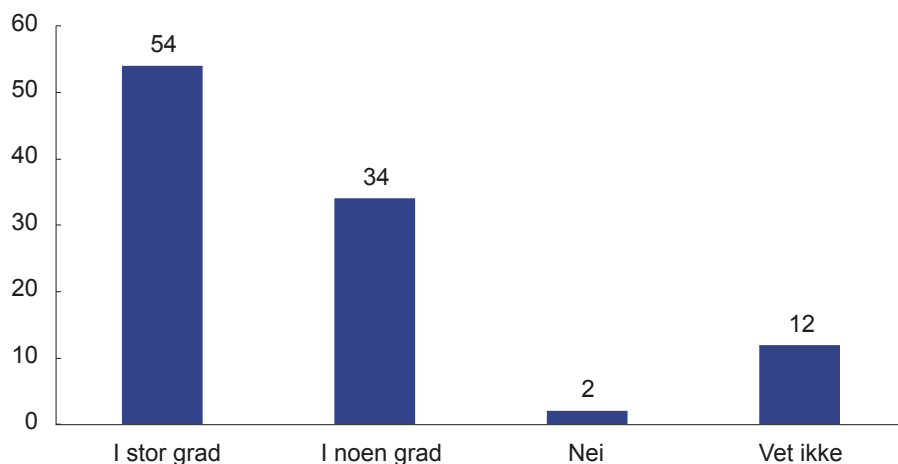
informasjon fra nasjonale valgmyndigheter. 80 prosent av kommunene benytter veilederen aktivt i planleggingen. I tillegg er henholdsvis 54 og 34 prosent av kommunene fornøyd eller nokså fornøyd med støtte, hjelp og informasjon de mottar fra nasjonale valgmyndigheter.

Figur 4.8 Kommuners kjennskap til og bruk av veilederen «Tilgjengelighet til valg». Prosent

N = 231. Spørsmål: «Er kommunen kjent med veilederen 'Tilgjengelighet til valg', som er utarbeidet av Valgdirektoratet?»

Figur 4.9 Kommunenes tilfredshet med nasjonale valgmyndigheter. Prosent

N = 233. Spørsmål: «Opplever kommunen at nasjonale valgmyndigheter tilbyr tilstrekkelig med hjelp, støtte og informasjon om hvordan det kan tilrettelegges for velgere med funksjonsnedsettelse?»

I intervjuene nevner også stort sett alle casekommuner at Valgdirektoratet og veilederen er en ressurs med stor praktisk nytte. Det påpekes av flere at den nye veilederen fungerer godt:

Den nye veileder fra de nasjonale valgmyndigheter er mye bedre enn den gamle. Den nye kan fungere som en sjekk av de viktigste tingene.

Videre uttaler flere casekommuner at opprettelsen av Valgdirektoratet i 2015 har vært viktig for å sikre bedre tilrettelegging og valgtilgjengelighet, og for valg gjennomføringen mer generelt. En kommuneansatt forklarte at kommunen tidligere hadde benyttet seg av nettverk med andre kommuner og et dagskjema som ble ført i alle kretser i kommunen, for å sjekke at ting fungerte og for å kartlegge eventuelle forbedringspunkter. Dette, noe tidkrevende, arbeidet var ikke nødvendig lenger. En annen større kommune poengterte at de hadde fått «en helt annen hverdag» med valg gjennomføring, blant annet også fordi kursene for valgmedarbeidere ble vurdert som svært gode.

Når det gjelder synet på Valgdirektoratet som en kompetanseressurs på det praktiske planet, var det likevel litt varierende syn på dette blant casekommunene. En kommuneansatt mener for eksempel at de gjør «noe mer» enn det veilederen foreskriver: «Det er fortsatt noe som mangler, og det er fortsatt en vei å gå i veilederen», som informanten uttrykker det.

Som nevnt over var en av bykommunene forholdsvis kritisk til den lange punktlisten i veilederen. Det er frustrerende at den ikke er tilpasset realitetene, slik som de opplever den:

Det vi fikk i år (av de nasjonale valgmyndighetene) var en tre-siders liste over hvordan/hva som skulle gjøres for at vi kunne krysse av for at valglokalet er tilgjengelig på valglokaler.no. Mange av de punktene er helt umulig å etterkomme for oss pga. lokalene vi har, og antall lokaler vi har, som gjør at det alltid vil være noen som ikke er tilgjengelig for alle velgergrupper. Så bare det å ikke kunne tikke av en av de enormt mange punktene, gjør at vi ikke kan si at lokalene er tilgjengelige, på valglokaler.no. Det syns jeg var lite fleksibelt ...

Både denne store bykommunen og en mindre kommune understreker at den praktiske hjelpen og veiledningen i større grad bør komme gjennom dialog med brukergruppene direkte:

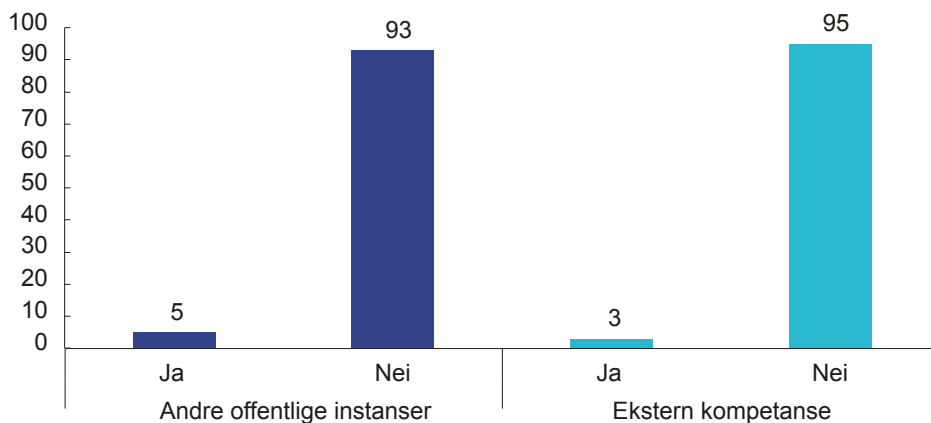
Når vi har dialog med brukerrådet i kommunen, føler vi at de er veldig fleksible, vi lytter til dem, og de lytter til oss. Vi prøver å finne en gyllen middelvei, og vi har en veldig god dialog med de. Når vi bare får en liste «hvis du skal kalle valglokalet ditt tilgjengelig, må du oppfylle alle disse

kravene», det tenker ikke jeg er veien å gå. Jeg tenker veien å gå er mer og bedre dialog. Valgdirektoratet har egen dialog med Blindeforbundet og de ulike brukergruppene, uten at kommunene er med i dialogen hvor vi kan bidra med hvilke utfordringer vi står i. [...] Når de [Valgdirektoratet] har dialog med de ulike brukergruppene for å gjøre valget mer tilgjengelig, ønsker vi å være med i denne dialogen.

Støtte fra andre offentlige og eksterne institusjoner

Er det andre instanser – utover Valgdirektoratet og brukergrupper – som konsulteres i arbeidet med tilrettelegging? Figur 4.10 viser at kommunene i liten grad innhenter kompetanse og informasjon fra andre offentlige (som Vegvesenet eller Hjelpemiddelsentralen) eller eksterne (som interesseorganisasjoner, konsulenter e.l.) institusjoner. I de få tilfellene hvor dette er blitt gjort (20 av 236 kommuner), oppgir et flertall av respondentene at de har søkt råd hos Blindeforbundet, Hjelpemiddelsentralen og/eller Handikapforbundet.

Figur 4.10 Konsultasjon av andre offentlige instanser eller eksterne kompetanseorganer i forbindelse med tilrettelegging. Prosent

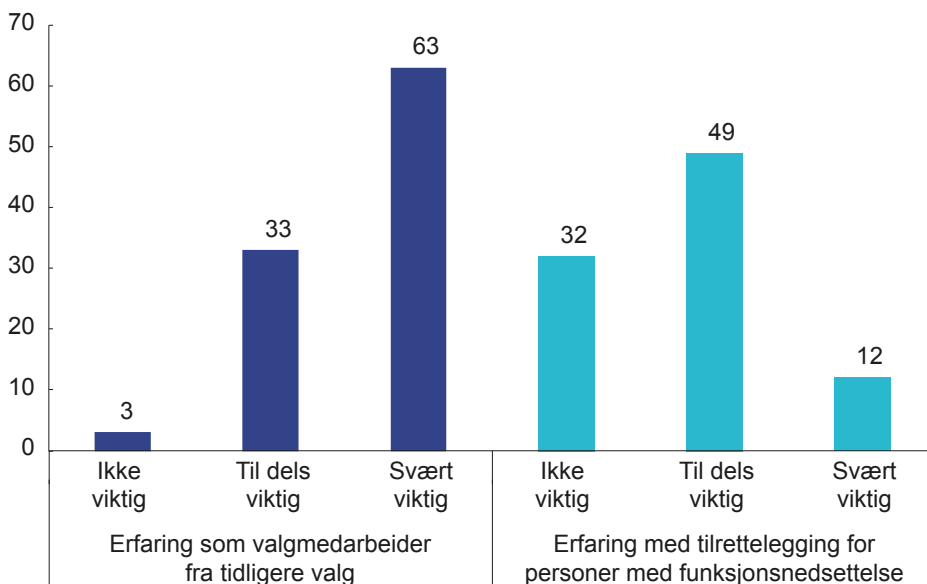
N = 234. Spørsmål: «Har kommunen i forberedelsen av valget vært i kontakt med andre offentlige instanser med spesifikk kompetanse på tilgjengelighet, som for eksempel Hjelpemiddelsentralen eller Vegvesenet? Har kommunen hentet inn annen ekstern kompetanse for å tilrettelegge for velgere med funksjonsnedsettelse, eksempelvis interesseorganisasjoner for personer med nedsatt funksjonsnivå, konsulenter e.l.?»

Intervjuene i casekommunene gir noen flere detaljer: En av bykommunene oppga for eksempel at de hadde kontakt med politiet i forbindelse med trafikkavvikling på valgdagen, mens en av de mindre kommunene fortalte at Frivillighetssentralen en gang iblant har hjulpet med transport til og fra valglokalet. En mulig forklaring på at andre eksterne instanser i liten grad trekkes inn, er at det ofte er snakk om kommunale bygg, uteområder og veier og det derfor er mest naturlig for kommunen å ta dette «in-house».

Valgmedarbeidere

Sentralt i kommunenes arbeid med tilrettelegging står valgmedarbeiderne. Kommunene oppgir at de på den ene siden må sikre at de har en bemanning som er informert om og sikrer tilrettelegging for velgere med funksjonsnedsettelse, og på den andre siden har en bemanning som er god nok med hensyn til antall og kapasitet. Figur 4.11 gir et innblikk i om erfaring med tilrettelegging for personer med funksjonsnedsettelser ses som relevant når valgmedarbeidere rekrutteres. Mens tidligere erfaring som valgmedarbeider vektlegges i stor grad (over 90 prosent mener dette er svært eller til dels viktig), er erfaring med tilrettelegging i mindre grad prioritert, men fortsatt viktig (60 prosent svarer at dette er svært eller til dels viktig). Som vi skal se i intervjuene, er derimot tilrettelegging en sentral del av valgmedarbeidernes opplæring.

Figur 4.11 Rekruttering av valgmedarbeidere: Hva vektla kommunene? Prosent

N = 233.

Generelt mener kommunene at de lykkes med å skaffe en bemanning som sikrer assistanse til velgere som trenger veiledning og hjelp. Ingen av casekommunene gir uttrykk for at det var vanskelig å rekruttere valgfunksjonærer til verken valgdagen eller i perioden for forhåndsstemmegivning.

I alle kommunene ble god veiledning til velgerne både utenfor og i valglokalet en prioritert oppgave. Det handlet blant annet om at valgmedarbeiderne har klart

definerte oppgaver med hensyn til å regulere kø, ansvar for valgavlukker og informasjon og veiledning til velgerne. Men det handler også om og innebærer at kommunene legger vekt på å gi de frivillige valgfunksjonærene opplæring – digitalt eller ved fysisk oppmøte – samt å rekruttere folk med erfaring fra tidligere valg. Koronasituasjonen medførte i flere av kommunene en oppbemanning for å sikre god flyt slik at velgerne skulle bruke minst mulig tid i valglokalet og smittevern hensyn kunne ivaretas.

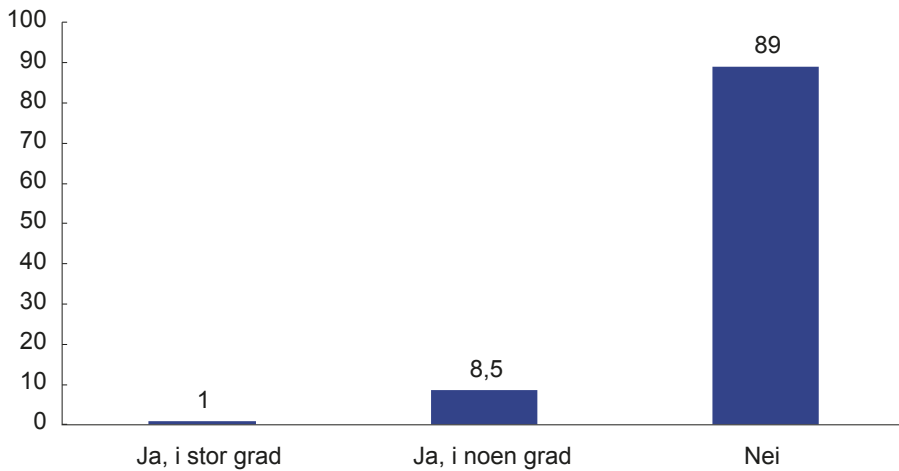
Oppsummering: kompetanse og ressurser

Oppsummert oppfatter kommunene at de i overveiende grad selv har tilgang på den kompetansen som trengs for å imøtekomme krav om tilgjengelighet og tilrettelegging for velgere med funksjonsnedsettelse. De benytter i liten grad – eller ikke i det hele tatt – ekstern kompetanse på tilgjengelighet. Flere av kommunene framhever opprettelsen av Valgdirektoratet som svært positivt for valg gjennomføringen, gjennom konkret hjelp med å besvare spørsmål og gjennom veileder, håndbok og kurs. Alle kommunene planla med tilstrekkelig bemanning, noe som særlig var tilfellet ved stortingsvalget i 2021 fordi koronapandemien hadde medført behov for ekstra bemanning.

Stemmegivning utenfor valglokalene

Som vi allerede har sett, oppgir flere av kommunene at hjemmestemming står sentralt i deres strategi for å sikre at alle velgere skal kunne stemme på lik linje. Som det framgår av figur 4.12, oppgir kommunene også i svært liten grad å ha utfordringer med hjemmestemming: 90 prosent opplever ingen problemer.

Figur 4.12 Finner kommunene det utfordrende å legge til rette for hjemmestemming? Prosent

N = 235.

De resterende 10 prosent fikk mulighet til å spesifisere hva utfordringene var, og svarene er gjengitt i tabell 4.3. Hovedinntrykket er at disse i stor grad dreier seg om ressurser og kapasitet, og at man har for få valgmedarbeidere. Enkelte kommuner rapporterer også at store avstander gjør arbeidet krevende.

Tabell 4.3 Grunner som oppgis av kommuner som har utfordringer med hjemmestemming

Vi har for få medarbeidere i en liten kommune som må ta alle slags jobber. Er to ute på valg, så mangler vi noen i stemmelokalene
At vi har nok valgmedarbeidere tilgjengelig, fordi avstandene i kommunen er store
Vi har vald dei beste vallokale kommunen har til rådighet. Tilgjenge har vore eit viktig kriterie for å velje desse vallokala. utfordringa er at sjølv desse vallokala ikkje kan støtte alle krav utan ombygging (til dømes tersklar)
Smittevern hensyn til dem som ønsker hjemmestemming, og valgmedarbeiderne som skal utføre jobben
Knappe ressurser, men vi kommer i mål, og alle får avgitt sin stemme
I år er fristen 10. september kl. 10.00. Det er tett på valgdagen og avslutningen av forhåndsstemmetilbudet. Det er utfordrende å kombinere god tilrettelegging med øvrige oppgaver med tidsfrist
At noen av søkerne er bosatt langt utenfor allfarvei
Liten kommune med begrensede ressurser
Utfordrende å kunne gjennomføre heimestemming samtidig som en ivaretar personvern hensynet. Mange som stemmer heime, har funksjonshemninger av ulike slag
Ressursar til å reise ut å vere stemmemottakar, arbeidet kjem i tillegg til vanlege arbeidsoppgåver i kommunen. Utfordring ifm. smittevernomsyn
Kapasitetsproblem
Ha bemanningen på plass
Pga. usikkerhet og sene frister i forhold til korona
Å få oversikt over alle som bør få mulighet til å stemme hjemme
Personressursar
Finne ressurser i en hektisk hverdag. Forhåndsvalget i valglokalet krever også ressurser samtidig. Vi er en liten kommune
Store avstander, ved valget 2021 var frist for søknad om å stemme hjemme satt til fredag før valget kl. 10. Dette førte til at søknadene kom seint inn, og det var liten tid til å planlegge logistikk i forb.med hjemmestemming
Tilgjengelig valgfunksjonær

Alle casekommunene oppgir å ha rutiner for stemmegivning utenfor valglokalet på en måte som ivaretar de formelle krav og regler til stemmegivning. På valgdagen innebærer stemmegivning utenfor valglokalet vanligvis å avgi sin stemme umiddelbart utenfor lokalet, men på grunn av koronasituasjonen var det i 2021 også mulig for personer i isolasjon og karantene å stemme hjemme på valgdagen. I perioden før valget kan stemmegivning utenfor valglokalet innebære

tilrettelegging rett utenfor lokalet (i noen tilfeller som drive-in), stemmegivning på institusjon eller hjemmestemming. En av casekommunene tilbyr vanligvis også å dra ut på kommunens folkehøyskole for å gi studentene lett tilgang til valg.

Praksis i alle casekommunene er at det er den enkelte velger som må ta kontakt med kommunen (f.eks. per telefon eller e-post) med forespørsel om å få stemme hjemme. Hjemmestemming kan avgrenses til velgere med spesielle helsebehov, men ingen av casekommunene i denne undersøkelsen praktiserte dette. Tvert imot var det flere av kommunene som bevisst *ikke* krevde noen begrunnelse fra dem som ønsket å stemme hjemme. Som en av kommunene sier:

Kommunen vil ikke blande seg bort i årsaker; det kan være både fysiske og psykiske årsaker. Mange av disse ville ikke ha stemt, hvis det ikke var mulig å stemme hjemme.

I tillegg til klare rutiner og god informasjon på forhånd samt besøk på alle helse- og omsorgsinstitusjoner, framhevet en informant fra en mindre kommune at de hadde målrettet innsats for hjemmestemming for dem som var født før 1946 (75 år og eldre).

Organisering av stemmegivning på institusjoner for eldre, pleietrengende og personer med psykisk lidelse var også rutine i alle casekommuner. Omfanget varierer imidlertid fra kommune til kommune avhengig av kommunestørrelse, samtidig som det også er variasjon i hvordan det organiseres. I noen kommuner ble det organisert forholdsvis enkelt, mens det i andre innebar et større og mer formelt apparat (se eksemplene i tekstboksene). I en av casekommunene reiste valgmedarbeidere rundt og besøkte helse- og omsorgsinstitusjoner (10–12 slike) for å avholde valg på en bestemt dag og et bestemt tidspunkt. Dersom noen av beboerne glemte at kommunen skulle komme, reiste valgmedarbeiderne tilbake senere.

I en annen bykommune var opplegget for stemmegivning på institusjoner større og mer omstendelig, slik det beskrives i tekstboksen under.

*Hjemmestemming i en bykommune:
Velgeren ringer inn til oss (valgtelefonen) og ber om å få stemme hjemme. Vi legger dem inn i et system, lager en kjørerute, avtaler dager og cirka klokkeslett, og så får velgerne en SMS når vi nærmer oss («kommer om en halvtime»). Så kommer det to valgmedarbeidere til velgeren med urne og stemmeseddelssett, og så blir stemmen stort sett avlagt inne hos vedkommende.*

Stor bykommune: Valgfunksjonærer pleier å være på helseinstitusjonene en halv dag, og lenger på de store sykehusene. Setter opp et sentralt mottak, gjerne i forbindelse med eller i nærheten av inngangen. Det settes også opp et avlukke hvor velgerne kan komme og stemme i tillegg til at vi går på sengeposter. Vi har tett dialog med dem som leder eller driver institusjonene. Vi er på befaring, snakker med dem og spør hvem vi må på sengepost til. Deretter går vi på sengepost med et stemmeseddelt, krysser av velgerne i manntallet, gir dem stemmeseddelt og hjelper dem med å avgi stemme.

Alle casekommunene vurderte at de hadde kapasitet for å imøtekomme forespørsel om hjemmestemming, men samtidig var de også forberedt og innstilt på – blant annet grunnet koronasituasjonen – at de måtte øke bemanningen for å sikre hjemmestemming til alle som ønsket det. Nytt i forbindelse med 2021-valget var at kommunene mottok hjemmestemming både lørdag og søndag og på valgdagen – dette som følge av en midlertidig lovendring rettet mot de velgerne som var i isolasjon og karantene på grunn av koronapandemien. Likevel anså ingen av casekommunene at ordningen med hjemmestemming ville skape kapasitetsutfordringer:

Vi har lav terskel for å dra hjem til folk, og alle som vil, kan stemme hjemme. Det er ingen krav til sykdom eller funksjonsnedsettelse for å benytte seg av dette tilbudet.

I tillegg brukes hjemmetjenesten og ansatte i psykisk helsevern til å nå ut til sine brukere direkte med informasjon om hjemmestemming. Dette er fordelene med å være liten kommune: Ved å gå internt via egne tjenester, er det lett å nå ut til dem som ellers kanskje ikke får med seg informasjonen. I tillegg er det hengt opp skriv med informasjon om hjemmestemming mange steder, som for eksempel i alle matbutikkene i kommunen.

En annen liten kommune var også opptatt av å prioritere hjemmestemming, men da særlig med tanke på de eldre og uavhengig av om det var krevende for kommunen:

Det er flere enn det har vært. For to år siden var det 3, og vi har allerede hatt 6 til nå i år. Men vi får det til! Det er ekstra viktig å tilby hjemmestemmegivning i år, hvis eldre føler seg utrygge. Vi spør ikke om hvorfor de vil stemme hjemme.

Inntrykket i flere av kommunene er at hjemmestemming er blitt mer utbredt. I en av de mindre kommunene forklares dette ikke bare med koronapandemien, men det handler om bedre og tydeligere informasjon og kommunikasjon:

Særlig etter at kommunen endret omtalen til «hjemmestemming» og ikke brukte begrepet «ambulerende stemmegivning», har interessen vokst. Da forsto folk hva det var. Det er blitt «ufarlig», og for noen med spesielle behov knyttet til funksjonsnedsettelse et alternativ til å komme til valglokalet. Kommunen har også god dialog med hjemmetjenesten om «hjemmestemming».

En utfordring som et par av casekommunene peker på nå i 2021, er den sene fristen for å be om å få forhåndsstemme hjemme (kl. 10.00 fredagen før valget). Det kunne vært krevende i en kommune med stort areal og store avstander.

Når det gjelder muligheten for å avgi stemme umiddelbart utenfor valglokalet i forhåndsstemmeperioden, var det også rutiner for dette i alle kommunene, men erfaringen i alle casekommunene var at det ble brukt i liten grad eller ikke i det hele tatt. I en enkelt mindre kommune skulle velgeren ringe og avtale med kommunen på forhånd hvis vedkommende ville avgi sin stemme umiddelbart utenfor valglokalet, men det vanlige var at velgeren bare skulle dukke opp og ta kontakt med en valgfunksjonær. Flere av kommunene forklarer det begrensede omfanget av stemmegivning rett utenfor valglokalet med at aktuelle stemmeberettigede heller valgte hjemmestemming, eller at tilgjengeligheten til valglokalet var så god at alle kunne komme inn. Med andre ord: Det er ikke et stort behov for å stemme rett utenfor valglokalet. Det er imidlertid også en kommune som mente at ordningen med å stemme utenfor valglokalet i forhåndsstemmeperioden var lite kjent.

Oppsummering: stemmegivning utenfor valglokalet

Sammenfattet hadde alle casekommunene gode rutiner for stemmegivning utenfor valglokalet både for stemming i hjemmet og på institusjoner. Kommunene rapporterte om at det var svært lite bruk av stemmegivning rett utenfor valglokalet, men at de hadde rutiner også for dette. Manglende etterspørsel og gode muligheter for å stemme hjemme gjorde trolig at dette i liten grad var en utfordring.

Oppsummering

Undersøkelsen av valgforberedelsene har basert seg på en spørreundersøkelse til alle landets kommuner og intervjuer i ni utvalgte casekommuner i forkant av stortingsvalget 2021. Analysene viser følgende:

- Det er valgstyrene i kommunene som treffer beslutningen om hvilke valglokaler som skal benyttes i valget. Kommunestyrene er i begrenset grad involvert i denne beslutningen. Det er få kommuner som delegerer denne beslutningen til administrasjonen.
- Kommunene oppgir universell utforming og tidligere bruk som to særlig viktige hensyn for valg av valglokale.
- Store og små kommuner ser ut til å ha litt ulike utfordringer med tilrettelegging. Mens store kommuner peker på utfordringer med hensyn til parkering og HC-tilgang i sentrumsnære bydeler, sliter noen små kommuner med at valglokalene ligger i samme lokaler som skolene, noe som gir utfordringer med overlappende åpningstider. Noen trekker også fram kravet om at bygget skal være «offentlig» eller ha et «offentlig preg», som en kilde til utfordring.
- Kommunene må gjøre avveininger mellom plasseringshensyn og tilgjengelighet når de beslutter hvilke valglokaler som skal benyttes. Kommunene har de byggene de har, og det må være et valglokale i den delen av kommunen der det bor flest velgere, uavhengig av hvor tilgjengelige aktuelle valglokaler er på stedet.
- Kun et mindretall av kommunene involverer representanter for velgere med funksjonsnedsettelse i planleggingen av valget. Det gjelder både med hensyn til valg av valglokaler og i utformingen av informasjonsmateriell. Det kan skyldes både at kommunene mener at valglokalene er universelt utformet, og at slik involvering ikke er nødvendig, og at de aktuelle brukergruppene ikke etterspør involvering selv.
- Med hensyn til informasjonsmateriell finner vi at kommunene i liten grad bruker egenprodusert materiell, men bruker det som Valgdirektoratet produserer.
- Kommunene mener de har tilstrekkelig kompetanse på tilgjengelighet, og bruker i begrenset grad ekstern kompetanse (for eksempel Hjelpemiddelcentralen og Vegvesenet).
- Kommunene er godt kjent med Valgdirektoratets veileder om tilgjengelighet og opplever at støtten fra direktoratet er god. Flere av kommunene framhever opprettelsen av Valgdirektoratet i 2015 som svært positivt for valg gjennomføringen.

- Erfaring er det viktigste kriteriet når kommunene rekrutterer valgmedarbeidere, mens det legges mindre vekt på erfaring med tilrettelegging for velgere med funksjonsnedsettelse. Det siste er et tema i opplæringen av valgmedarbeiderne.
- Kommunene opplever i begrenset grad kapasitetsproblemer med hensyn til å legge til rette for hjemmestemming. Koronapandemien så heller ikke ut til å medføre kapasitetsutfordringer på bemanningssiden for kommunene.

5 Tilgjengelighet til og i valglokalene

Innledning

Som nevnt i beskrivelsen av data og metode valgte vi ut ni kommuner der vi skulle observere valglokalene og vurdere i hvilken grad de oppfylte retningslinjene i Valgdirektoratets *Veileder for tilgjengelighet ved valg. Praktiske råd for tilrettelegging av gode og tilgjengelige valglokaler i kommunene* (Valgdirektoratet, 2021). Som navnet sier, er dette en veileder og ikke nødvendigvis lovbestemte krav. For eksempel sier valgforskriftens §§ 26 og 20 at blinde og svaksynte velgere skal kunne avgi stemme uten å måtte be om hjelp, men det spesifiseres ikke hva som konkret skal gjøres for å nå dette målet. På samme måte stiller likestillings- og diskrimineringslovens kapittel 3 krav om universell utforming, men uten at dette blir konkretisert i form av praktiske tiltak. Vi tar derfor utgangspunkt i denne veilederen som gode anbefalinger om hvordan tilgjengelighet skal oppnås i praksis.

Fire av kommunene var storbyer, mens fem var mindre eller mellomstore. Innenfor hver kommune valgte vi ut tre eller fire valglokaler, både fra forhåndsstemmeperioden og fra valgdagen, med unntak av én kommune som bare hadde ett valglokale. Resultatene fra observasjonen er dermed ikke representative for landet som helhet. Dessuten: selv om observatørene i de ni kommunene deltok på et felles møte før observasjonene med sikte på å få en enhetlig praksis, kan de ha tolket noen av punktene i vårt standardiserte observasjonsskjema ulikt. Materialet gir dermed ikke grunnlag for statistiske analyser. I stedet vil vi oppsummere noen hovedtrekk: Hva fungerte stort sett bra, og på hvilke punkter var resultatene mer varierende? Vi vil også vise noen illustrerende eksempler på ting som ikke fungerte så godt.

Framstillingen er strukturert tematisk. Vi begynner med å se på tilgjengelighet på veien til valglokalet, før vi går til tilgjengelighet inne i valglokalet. Videre ser vi spesielt på hjelpemidler for blinde og svaksynte og på forhold ved stemmeavsluttet og valgurnen. Til slutt ser vi på muligheten for å stemme utenfor valglokalet.

Vi gjør ingen systematisk sammenligning av de ni kommunene. Det bør likevel nevnes at en av de mindre kommunene skilte seg ut ved å oppfylle så godt som alle anbefalingene fra Valgdirektoratet. Denne kommunen hadde gjort en betydelig innsats for at universell utforming skulle prege alle sider ved valget.

Blant de 27 valglokalene som inngikk i observasjonen, var det åtte skoler, fire rådhus, fire idrettshaller, tre samfunnshus/grendehus, ett konserthus og fem andre slags kommunale lokaler. I tillegg kom en midlertidig brakke som var oppført for forhåndsstemmegivningen, og ett lokale i et kjøpesenter.

Stemmegivningen skal, ifølge valgloven, foregå i «egnete lokaler». I Valgdirektoratets veileder er dette forklart som at lokalene bør ha et offisielt preg, og at kommersielle lokaler ikke kan benyttes. Hva som er et offisielt preg, kan være et skjønnsspørsmål, men det er bare lokalet i kjøpesenteret som kan sies å bryte med det veilederen anbefaler.

Tilgjengelighet til valglokalet

Tilgjengelighet handler ikke bare om egenskaper ved valglokalet, men også om hvordan man kommer seg dit. Vi har konsentrert oss om tilgjengelighet for to grupper som trolig møter større hindringer enn andre: rullestolbrukere og blinde/svaksynte.

Mange av valglokalene hadde HC-parkeringsplasser nær valglokalet. I tilknytning til en del lokaler, særlig i de minste kommunene, var det ingen spesielt oppmerkede plasser, men likevel tilstrekkelig med «vanlige» parkeringsplasser nær lokalet. I ett tilfelle var de «vanlige» plassene stort sett opptatt, men folk med behov kunne avtale med valgmedarbeiderne at de kunne parkere rett foran inngangen.

Veilederen anbefaler at det skal være parkeringsmuligheter og/eller holdeplass for offentlig transport maksimalt 300 meter fra valglokalet. Dette var oppfylt ved samtlige valglokaler, men ikke nødvendigvis slik at begge deler var tilfellet. Bussholdeplassene var i en del tilfeller lengre unna, og noen steder kunne bratte bakker, veiarbeid, ujevne grusveier og andre forhold gjøre det vanskelig for bevegelseshemmede å ta seg fram fra bussholdeplassen til valglokalet. På den positive siden må en av storbyene nevnes, der det sto valgfunksjonærer ute og viste vei fra bussholdeplass til valglokalet eller til egnede parkeringsplasser.

Valglokalene var ofte lett tilgjengelige, på bakkeplan eller med heis. I nesten alle bygningene sto inngangsdørene enten åpne, eller de kunne åpnes med

automatiske døråpnere. Rullestolramper fantes der det var nødvendig, men i ett tilfelle var denne smal og med en krapp sving, slik at det ble vanskelig å bruke den. I noen av lokalene var bare inngangen rullestoltilpasset, slik at rullestolbrukere ikke kunne bruke utgangen, eller hadde problemer med å bruke den. De måtte dermed forlate lokalet gjennom inngangen.

Tilgjengeligheten for synshemmede var mer varierende. Blinde var trolig stort sett avhengig av assistanse. Ledelinjer fram til valglokalene fantes bare i noen få tilfeller, der bygningene var utstyrt med ledelinjer fra før. Inne i bygningene var det heller ikke ledelinjer i de fleste tilfellene. For svaksynte var nok situasjonen enklere. En del valglokaler var godt merket og med romslig adkomst uten spesielle hindringer på veien til lokalet. Skiltingen var likevel høyst varierende. Mange av lokalene hadde store, stående banner utenfor bygningen – standardløsninger i «valgfargene» oransje og hvitt. Men slik var det ikke overalt: Noen steder var det små skilt, i noen tilfeller bare inne i vinduet ved siden av inngangsdøra – ikke utvendig. Flere steder var det god merking rundt bygget der valglokalet lå, men ikke fra bussholdeplasser og parkering. Hvor stort problem manglende skilting fra parkering/holdeplass er, kan diskuteres. Hvis valglokalet er i rådhuset eller på den lokale skolen, vet nok de fleste velgerne hvor bygningen ligger (men ikke nødvendigvis hvilken inngang som benyttes). Som nevnt var det også eksempler på at valgmedarbeidere sto på utsiden og viste vei, slik at disse i noen grad kunne kompensere for manglende skilting. Det er likevel et tegn på at skiltingen kan forbedres, når en av observatørene våre rapporterte at han selv trengte hjelp for å finne fram til lokalet.

Merkingen av hindringer eller snublefarer, som trapper, trinn og terskler på veien, var også varierende. Som nevnt var ofte valglokalene plassert slik at det ikke fantes noen slike hindringer, men der hindringer fantes, var de ikke alltid merket.

Noen steder der valglokalet lå inne i et større bygningskompleks, kunne veien gjennom bygningen bli et problem. Det gjaldt for eksempel et rådhus, der hovedinngangen fra gata var godt og tydelig merket. Fra parkeringskjelleren, der blant annet HC-parkeringen befant seg, var det derimot vanskeligere å finne veien. Der var det ikke skiltet hva som befant seg i de ulike etasjene, og det var heller ikke skiltet i heisen hvilke funksjoner som var hvor. For å komme fram måtte man derfor bare trykke i vei og prøve seg fram. Dette er problematisk for alle velgere uavhengig av funksjonsnedsettelse, men spesielt krevende hvis man ikke kan gå i trapper og er nødt til å ta heis (i dette tilfellet to forskjellige heiser for å komme fra parkeringskjeller til valglokalet). Et annet eksempel er at det

var utfordrende å finne valglokalet som lå mellom butikker i et kjøpesenter, når det ikke var noen skilting før man var helt framme ved valgurnene.

Tilgjengelighet inne i valglokalet

De fleste valglokalene er innredet slik at velgerne ledes greit gjennom stemmegivningen. Lokalene var stort sett romslige og oversiktlige – særlig på valgdagen. Dette var også på grunn av smittevernhensyn, som bidro til at kommunene gjorde sitt for at velgerne skulle holde avstand. Belysningen i valglokalet var i de fleste tilfellene god. Rømningsveiene var stort sett godt merket, i det minste med vanlige exit-skilt.

Skilt og oppslag inne i lokalet hadde i de aller fleste tilfellene god kontrast og tilstrekkelig skriftstørrelse. Hvor omfattende skiltingen inne i lokalet var, og i hvilken grad sperrebånd og tape ble brukt, varierte noe. Det var eksempler på at oppmerkingen ikke alltid var like vellykket, som i en idrettshall der tape-markeringen på gulvet druknet blant alle de fargesprakende linjene i bane-dekket. Noen av lokalene var også vanskelige å innrede på en oversiktig måte. Ett eksempel er en skole der stemmeavluksene var plassert i ulike rom – noen i biblioteket (der bord og hyller utgjorde hindringer) og noen i gymsalen. Bare noen få av valglokalene hadde ledelinjer i gulvet (og ett sted førte ledelinjene rett inn i en sofa). Likevel er hovedinntrykket at velgerne lett kunne finne veien gjennom valglokalene. Stort sett var det god bemanning med valgmedarbeidere som viste vei og forklarte, slik at skilting og oppmerking ble mindre vesentlig.

I de aller fleste lokalene hadde valgfunksjonærene tydelige kjennetegn slik at de lett kunne kontaktes. Dette var stort sett standardløsningen med oransje bånd rundt halsen med skilt, men enkelte steder var det brukt en tydeligere uniformering, for eksempel oransje T-skjorter. Valgfunksjonærene var uansett aktive og tok gjerne kontakt med velgerne som kom inn, og dermed kan tydelige kjennetegn være mindre viktig for at velgerne skal få hjelp.

En av observatørene pekte på et eksempel på problematisk skilting i en av kommunene: Framgangsmåten som ble beskrevet på oppslag i lokalet, var at man først skulle registrere seg, så velge stemmeseddel og til slutt få stemplet stemmeseddelen og lagt den i urnen. Dette stemte ikke med beskjeden velgerne fikk av valgmedarbeiderne, som var at man skulle velge stemmeseddel før registrering.

Av hensyn til allergikere peker Valgdirektoratets veileder på at det bør være forbudsskilt mot å ha med dyr (unntatt fører- og servicehund) inn i lokalene. Bare én kommune hadde slike skilt, hvis vi ser bort fra ett lokale der det er slike forbud også når det ikke er valg, og ett lokale der skiltet ikke hadde unntak for førerhund.

Om det fantes stoler til avlastning for personer som sto i kø, varierte. Noen steder var det stoler, andre steder ikke, mens det noen steder ble opplyst at stoler kunne ordnes ved etterspørsel. Her må det legges til at det var liten pågang i noen av valglokalene uten stoler og liten fare for at det skulle oppstå noen kø.

Hjelpemidler for blinde og svaksynte

I Valgdirektoratets veileder anbefales det at en veileder til stemmeseddelen i punktskrift skal være tilgjengelig i valglokalet. Bare to kommuner, en mindre og en stor, hadde dette i alle de observerte lokalene. Noen kommuner hadde en veileder i noen av de observerte lokalene (men ikke alle), mens noen kommuner ikke hadde slike veiledere i noen av de lokalene vi besøkte. I en liten kommune forklarte valgfunksjonærene at de ikke hadde hørt om noe slikt, men at de veiledet muntlig hvis det var behov.

Stemmesedler i punktskrift skal ifølge veilederen også være tilgjengelig i valglokalet. Dette er ikke de ordinære stemmesedlene med en kandidatliste, men såkalte avkrysningsstemmesedler som også brukes av velgere som forhåndsstemmer i en annen valgkrets enn der de er manntallsført. Velgere som har behov for stemmesedler i punktskrift, kan bruke disse også på valgdagen, men siden kandidatene ikke er oppført, kan man ikke stryke eller renummerere dem. Det viste seg å være høyst varierende bevissthet om dette, særlig i storbyene.

I de fem små og mellomstore kommunene var stemmesedler i punktskrift tilgjengelig overalt, unntatt i ett enkelt valglokale. I ett valglokale var de riktignok plassert i et valgavlukke som var avstengt, men de var uansett tilgjengelig ved forespørsel. Bare en av de fire storbyene hadde stemmesedler i punktskrift i alle de observerte lokalene. I to av storbyene var punktskriftsedler bare tilgjengelig i de observerte forhåndsstemmelokalene, ikke på valgdagen. En valgfunksjonær oppfattet disse som «utenbysstemmesedler», slik at man kunne «skrive avvik» og bruke dem dersom noen ønsket punktskrift. Her ble det også sagt at mange blinde og svaksynte uansett ønsket hjelp av valgmedarbeiderne til å dobbeltsjekke at de hadde valgt riktig parti. I den fjerde storbyen forteller observatøren at valgfunksjonærene i to lokaler reagerte med en viss forfjamselse da de ble

spurt om stemmesedler i punktskrift, mens de i det tredje lokalet mente at dette ikke var noe de skulle ha.

Valgdirektoratet anbefaler også at en lupe skal være tilgjengelig for svaksynte. De fleste valglokale hadde ikke dette, men noen fant fram luper etter litt leting, mens andre fortalte at luper kunne skaffes ved behov. Én kommune hadde plassert en lupe i hvert eneste stemmeavlukke.

Stemmeavlukket og valgurnen

Stemmeavlukkens tilpasning til rullestolbrukere varierte. Enkelte kommuner hadde gjennomført full universell utforming, der alle valgavlukker med hyller og bord var tilpasset personer med funksjonsnedsettelse. I en del valglokaler var noen stemmeavlukker rullestoltilpasset og andre ikke, mens to kommuner ikke så ut til å ha noen tilpassede avlukker. En liten kommune hadde bare tilpassede avlukker på valgdagen, ikke i forhåndsstemmeperioden. Dette ble forklart med at rullestolbrukere som forhåndsstemmer, gjerne bruker muligheten til å stemme hjemme.

Måten rullestoltilpasningen ble gjort på, varierte også noe. I en kommune var bordplaten i avlukket plassert over stemmesedlene, og dermed noe høyt, selv om stemmesedlene var plassert i tilpasset høyde. I ett lokale i en annen kommune hadde man valgt en litt original løsning: I stedet for et eget avlukke med lav høyde var det satt opp et eget bord i et siderom, der stemmesedlene lå på bordplaten.

Valgdirektoratet anbefaler særlig god belysning i stemmeavlukket. Mange lokaler hadde dette, men noen steder var det ingen ekstra belysning (eller lyset hadde gått), eller det var belysning som kunne vært plassert bedre for å treffe hyllene med stemmesedler. Ett sted rapporteres det motsatte problemet: Lyset i valgavlukket var så sterkt at det blendet rullestolbrukere (selv om dette avlukket var rullestoltilpasset).

I seks av de ni kommunene var hyllene med stemmesedler merket med parti-navn i punktskrift, slik at synshemmede kunne finne rett stemmeseddel uten bistand. En kommune hadde slik merking i minst ett valgavlukke i hvert valglokale. En kommune hadde bare stemmesedler i punktskrift, men ingen slik merking, i det observerte forhåndsstemmelokalet. I den siste kommunen (en av storbyene) hadde noen av lokalene en alternativ løsning: Valgmedarbeiderne

hadde en boks med stemmesedler, der skilleark med punktskrift skilte partiene fra hverandre.

Valgurnene var plassert på en tilgjengelig måte i alle de observerte valglokalene. Alle steder var stemmestasjonen organisert slik at rullestolbrukere kunne holde stemmeseddelen mens den ble stemplet, og valgurnen var plassert slik at rullestolbrukere kunne legge seddelen i urnen selv. En av observatørene påpekte likevel at urner som sto på bord og pulter, kunne være litt høye dersom rullestolbrukeren hadde nedsatt førlighet i armer og skuldre, og at en løsning der valgurnen sto på en stol (slik det var i ett av denne kommunens valglokaler), gjorde valgurnen enda mer tilgjengelig.

Stemmegivning utenfor valglokalet

Velgere som ikke er i stand til å komme seg inn i valglokalet, skal kunne stemme rett utenfor lokalet. Valgfunksjonærene må da gå ut og ta imot stemmen. De fleste lokalene var bemannet slik at dette var mulig, og noen steder ble det også nevnt at ekstrahjelp kunne tilkalles ved behov.

Bevisstheten om denne muligheten var likevel ganske varierende blant valgmedarbeiderne. I noen lokaler ble det sagt at dette var mulig, men lokalet var så lett tilgjengelig at det sjelden var behov for å stemme utenfor. Et annet sted sa valgfunksjonærene at det skjedde sjelden i forhåndsstemmeperioden, da de aktuelle velgergruppene heller benyttet hjemmestemmegivning. På den andre siden sa en valgmedarbeider at smittevernhensyn økte behovet for å kunne stemme ute, og at de hadde tatt imot stemmer utenfor lokalet fra velgere med forkjølelsessymptomer.

I et par av forhåndsstemmelokalene (begge i storbyer) ble det sagt at man ikke praktiserte stemmegivning ute. Ett sted sa valgfunksjonæren at dette ikke brukte å forekomme, og at de ikke gjorde det. Et annet sted fortalte valgmedarbeideren at dette aldri hadde vært etterspurt i dette lokalet, og ved forespørsler ville man henvist velgeren til kommunens valgadministrasjon og informert om muligheten for å stemme hjemme.

Et annet spørsmål er hvordan velgere som vil stemme ute, og kommer til valglokalet uten avtale på forhånd, skal komme i kontakt med valgfunksjonærene innenfor. Her var det også variasjon. For eksempel hadde en kommune informasjonsskilt utenfor lokalet med telefonnummer til valgmedarbeider på valgdagen, men ikke under forhåndsstemmegivningen.

Skal en velger stemme ute, må det foreligge et sett med stemmesedler for alle partier, som valgmedarbeideren kan ta med ut. Dette var tilfellet i de fleste valglokaler, men manglet noen steder (særlig i forhåndsstemmelokaler). Mange steder var det ferdigpakkede konvolutter, men ett sted fortalte valgfunksjonærene at de gikk innom et avlukke og plukket med seg stemmesedler for å ta med ut. I de valglokalene som ikke hadde stemmesedler i punktskrift, var slike stemmesedler naturlig nok ikke tilgjengelig utendørs heller.

I nesten alle valglokaler var det en urne og et stempel som kunne tas med ut. Unntaket er de to valglokaler som oppga at de ikke praktiserte utestemming.

Oppsummering

Våre besøk rundt omkring i valglokaler i ni kommuner viser at det er en del variasjon mellom kommuner – og til dels mellom valglokaler i samme kommune og mellom forhånds- og valgdagsstemmegivning. Minst like iøynefallende er forskjeller mellom de ulike formene for tilrettelegging. Noen av Valgdirektoratets anbefalinger var fulgt opp overalt, mens andre bare var fulgt i et lite mindretall av lokalene. Det kan se ut til at tilretteleggingen for rullestolbrukere var mer konsekvent gjennomført enn tilretteleggingen for synshemmede. Blant annet var valgurnene i alle lokaler plassert slik at de var tilgjengelige for rullestolbrukere, de fleste lokalene hadde minst ett rullestoltilpasset valgavlukke, og de fleste lokalene hadde rutiner for stemmegivning rett utenfor valglokalet.

Universell utforming er et mål som ikke alltid kan gjennomføres. Når kommunene arrangerer valg, så er de til dels prisgitt de bygningene som finnes på stedet. Vi vil likevel framheve noen punkter der det er et klart potensial for forbedring, uten at det krever større investeringer i bygninger, parkeringsplasser eller gangveier.

Det var betydelig variasjon mellom kommunene når det gjaldt stemmesedler i punktskrift. I noen kommuner var det lite bevissthet om at slike stemmesedler fantes og burde kunne brukes. Det er kanskje litt overraskende at dette var mest utbredt i storbyene, som gjerne har en profesjonell valgadministrasjon. Samtidig har storbyene også et stort antall valgfunksjonærer som skal læres opp, slik at det er en større utfordring å nå ut til alle.

Skilting er også et punkt der forbedringer kan gjøres på en ganske enkel måte. Mens kommunene gjerne er oppmerksomme på behovet for skilt på valgdagen, kan oppmerksomheten være mer varierende i forhåndsstemmeperioden. Inne i

valglokalene var manglende skilting og oppmerking sjelden noe stort problem, også siden hjelpsomme valgmedarbeidere gjerne sto klar til å vise vei. Skilting fra parkeringsplass og bussholdeplass fram til valglokalet viste seg å være mer varierende. Det samme gjelder skilting inne i bygningen i noen tilfeller der valglokalet befant seg inne i en større bygning, langt fra inngangsdøra. Selv om vi ikke har tatt opp situasjonen for personer med nedsatt hørsel i dette kapitlet, vil vi peke på at bedre skilting særlig kan være til nytte for hørselshemmede, som kan ha vanskelig for å spørre seg fram.

Det kan nevnes at våre besøk flere ganger hadde positive effekter, ved at valgmedarbeiderne ble mer bevisst på enkle tiltak som kan gjøre lokalene bedre tilrettelagt. Det hendte for eksempel at valgfunksjonærene hentet fram stoler til avlastning, eller fant fram luper til hjelp for svaksynte etter at vi hadde snakket med dem om dette. Dette illustrerer hvordan noen enkle påminnelser kan bidra til enkle forbedringer.

Til slutt: Hensikten med denne gjennomgangen har vært å peke på hva som ikke fungerer så bra. Det er nødvendig for å få til en bedre tilrettelegging ved kommende valg. Alt som fungerer godt, har fått mindre oppmerksomhet. Det er derfor verdt å minne om at mange kommuner gjør en betydelig innsats for å tilrettelegge valggjennomføringen, og at valgmedarbeiderne gjennomgående er serviceinnstilte og bidrar til å finne praktiske løsninger der problemer oppstår.

6 Avslutning: Lik tilgjengelighet?

Et av formålene med valgloven er at alle velgere skal ha mulighet til å delta i valg uavhengig av funksjonsevne. Kommunene har ansvaret for å realisere dette formålet, noe som innebærer at måten de i praksis løser denne oppgaven på, er avgjørende for hvor godt tilrettelagt valget er for velgere med funksjonsnedsettelse. For å undersøke ulike aspekter ved tilretteleggingen for denne velgergruppen har denne rapporten satt søkelys på to faser i valg gjennomføringen: 1) forarbeidet til valget og 2) valgdagen og stemmegivningen.

Undersøkelsen av *valgforberedelsene* baserer seg på en spørreundersøkelse til alle landets kommuner og intervjuer i ni utvalgte casekommuner i forkant av stortingsvalget 2021. Analysene viser følgende:

- Det er valgstyrene i kommunene som treffer beslutningen om hvilke valglokaler som skal benyttes i valget. Kommunestyrene er i begrenset grad involvert i denne beslutningen. Det er få kommuner som delegerer denne beslutningen til administrasjonen.
- Kun et mindretall av kommunene involverer representanter for velgere med funksjonsnedsettelse i planleggingen av valget. Det gjelder både med hensyn til valg av valglokaler og i utformingen av informasjonsmateriell. Det kan skyldes både at kommunene mener at valglokalene er universelt utformet, og at slik involvering ikke er nødvendig (se under), og at de aktuelle brukergruppene ikke etterspør slik involvering. Med hensyn til informasjonsmateriell finner vi at kommunene i liten grad bruker egenprodusert materiell, men bruker det som Valgdirektoratet produserer.
- Det kan være avveininger mellom plasseringshensyn og tilgjengelighet når kommunene beslutter hvilke valglokaler som skal benyttes. Kommunene har de byggene de har, og det må være et valglokale i den delen av kommunen der det bor flest velgere, uavhengig av hvor tilgjengelige aktuelle valglokaler er på stedet.
- Kommunene mener de har tilstrekkelig kompetanse på tilgjengelighet, og bruker i begrenset grad ekstern kompetanse (for eksempel Hjelpemiddel-sentralen og Vegvesenet).

- Erfaring er det viktigste kriteriet når kommunene rekrutterer valgmedarbeidere, mens det legges mindre vekt på erfaring med tilrettelegging for velgere med funksjonsnedsettelse. Det siste er et tema i opplæringen av valgmedarbeiderne. Kommunene er også godt kjent med Valgdirektoratets veileder om tilgjengelighet, og opplever at støtten fra direktoratet er god.
- Kommunene opplever i begrenset grad kapasitetsproblemer med hensyn til å legge til rette for hjemmestemming. Koronapandemien medførte heller ingen kapasitetsutfordringer på bemanningssiden for kommunene.

Når det gjelder selve *valgdagen og stemmegivningen*, viser spørreundersøkelsen og observasjonene i valglokalene følgende:

- Spørreundersøkelsen viser at et stort flertall av kommunene mener at det legges til rette for at alle velgerne, uavhengig av funksjonsevne, skal ha mulighet til å delta i valget.
- Inntrykket fra observasjonene i valglokalene er at tilrettelegging for rullestolbrukere er mer konsekvent gjennomført enn tilretteleggingen for synshemmede.
- I noen kommuner er det blant annet lite bevissthet om at det burde foreligge stemmesedler med punktskrift.
- Det er forbedringspotensial med hensyn til både framkommelighet og merking/skilting.

Hvordan kan tilgjengeligheten forbedres ytterligere for denne velgergruppen? Vi avslutter med å diskutere dette spørsmålet med utgangspunkt i internasjonal litteratur (Schur mfl., 2015) og relaterer denne litteraturen til norske forhold og våre undersøkelser. Det er en rekke forhold utover rammene av valgordningen som har betydning for hvorvidt velgere med funksjonsnedsettelse bruker stemmeretten, for eksempel at de opplever at partiene og politikerne setter saker som angår dem, på dagsordenen. Søkelyset her er imidlertid på løsninger innenfor rammene av valgordningen, siden slike praktiske tiltak også kan påvirke deltakelsen til denne velgergruppen.

Økt tilgjengelighet i valglokalene

Vår undersøkelse tyder på valglokalene i det store og hele er tilgjengelige for alle velgere. Det er ikke alltid universell utforming kan etterleves, siden

kommunene er prisgitt de byggene de har. Likevel er det god grunn til å anta at kravene til universell utforming av offentlige bygg har bidratt til større tilgjengelighet over tid. Det er stort sett offentlige bygg (skoler og kommunale servicebygg) som benyttes som valglokaler. Etter hvert som disse blir modernisert i tråd med kravene om universell utforming, må man kunne anta at tilgjengeligheten øker. Tilsvarende gjelder oppdateringen av utstyr i selve valglokalene. For eksempel registrerer vår undersøkelse at etter hvert som kommunene skifter ut gamle stemmeavlukker, erstattes disse stort sett med nye universelt utformede stemmeavlukker. Flere av casekommunene bruker, for eksempel, nå kun stemmeavlukker som er universelt utformet for alle velgere. Det betyr ikke at det ikke er et forbedringspotensial. Litteraturen tilsier at det kan oppnås økt tilgjengelighet ved å direkte involvere representanter for velgere med funksjonsnedsettelse i valgforberedelsene. Det vil kunne sikre effektiv framkommelighet utenfor og i valglokalene og at det utstyret (stemmesedler, stemmeavlukker) som benyttes i valgene, er enkelt å bruke for alle. Slik involvering betyr også at temaet synliggjøres og er på dagsordenen ved hvert eneste valg. Det bør også være mulig å skape arenaer der kommunene kan utveksle erfaringer med hensyn til hvordan det kan tilrettelegges på en god måte for aktuelle velgergrupper.

Ambulerende stemmegivning

Tilrettelegging av stemmegivning utenfor et valglokale kan bidra til økt tilgjengelighet for velgere som av ulike grunner har problemer med å komme seg til et valglokale (Schur mfl., 2015: 64). På dette punktet legges det godt til rette i Norge med hensyn til stemming på ulike institusjoner, samtidig som det er lav terskel for å be om å få stemme hjemme eller der den aktuelle velgeren måtte oppholde seg. Kommunene rapporterer at det ikke er store kapasitetsutfordringer med hensyn til å gjennomføre stemmegivning i hjemmet.

Opplæring av valgmedarbeidere

Valgmedarbeidernes rolle i tilretteleggingen har ikke vært et hovedtema i vår undersøkelse. Likevel er det grunn til å nevne at litteraturen om tilgjengelighet for personer med funksjonsnedsettelse finner at det å inkludere temaet i opplæringen av valgmedarbeidere og da gjerne i samarbeid med brukerorganisasjonene, kan bidra til økt tilgjengelighet (Schur mfl., 2015: 64). Et slikt samarbeid bidrar til å tydeliggjøre de praktiske utfordringene som denne velgergruppen kan møte i valglokalene. Som del av dette kunne man også i selve

rekrutteringsprosessen hatt som målsetting å inkludere personer med funksjonsnedsettelse som valgmedarbeidere eller som observatører i enkelte valglokaler, forutsatt at funksjonsnedsettelsen er forenlig med en slik rolle. En slik observatørrolle kunne bli gitt en representant for lokale elderråd eller råd for personer med funksjonsnedsettelse. Dersom det faktisk skulle vise seg at det oppstår praktiske problemer for valgmedarbeideren/observatøren, gir dette et godt grunnlag for å rette opp feil og mangler, basert på denne valgmedarbeiderens/observatørens konkrete erfaringer. En erfaring fra våre observasjoner i valglokalene var at det enkelt og raskt ble rettet opp i mangler bare som følge av vår tilstedeværelse som observatører.

Informasjonsmaterieil til velgere med funksjonsnedsettelse

Det er ikke nødvendigvis slik at alle velgerne vet hvordan man skal stemme, noe som kan imøtegåås ved hjelp av informasjon via ulike kanaler (tekst, videoer osv.). For eksempel har litteraturen vist at informasjon om hvordan man stemmer, kan være nyttig for blant annet velgere med kognitive funksjonsnedsettelse (Schur mfl., 2015: 64–65). Vår undersøkelse viser at velgere med funksjonsnedsettelse (eller organisasjoner som representerer disse) i liten grad er involvert i utarbeidelsen av det informasjonsmateriellet som kommunene benytter seg av i forbindelse med valgene. Dette er også et område der brukerorganisasjonene (Blindeforbundet, Handikapforbundet osv.) selv kan bidra overfor sine medlemmer.

Valgdirektoratet utlyser i forkant av valgene midler til tiltak som ulike aktører (som regel kommuner) ønsker å ta i bruk for å mobilisere velgerne til å delta. Dette er midler som de funksjonshemmedes organisasjoner benytter seg av (Valgdirektoratet – Tilskudd til informasjonstiltak).⁷ I 2017 fikk 15 søkere slike midler, deriblant Norges Blindeforbund Buskerud til produksjon av en informasjonsfolder (i punktskrift) for å motivere til å bruke stemmeretten. I 2019 fikk Norsk forbund for utviklingshemmede midler til et prosjekt om tilgang til informasjon om valget for mennesker med utviklingshemming via en nettbasert løsning med lettlest informasjon. Det kunne vært av interesse å kartlegge erfaringene med disse mobiliseringstiltakene. I forlengelsen av dette ville det også være interessant å se på hvordan representanter for lokale råd (elderråd, råd for personer med funksjonsnedsettelse) selv erfarer involvering i prosessen for å skape best mulig tilgjengelighet i valg.

⁷ Se (nedlastet 14.10.21); <https://www.valg.no/om-valg/tilskudd-til-informasjonstiltak/>

Tilgjengeligheten i norske valg er god, og kommunene legger godt til rette for at alle velgerne, uavhengig av funksjonsevne, skal kunne bruke stemmeretten. Det er likevel behov for mer kunnskap om deltakelsen til velgere med ulike helseutfordringer. Vi vet blant annet ikke om disse velgerne bruker mulighetene for å forhåndsstemme mer enn andre velgerne. Det er heller ikke kunnskap om i hvor stor grad deltakelsen varierer mellom velgere med ulike funksjonshemninger. Gitt tilgangen til gode registerdata i Norge kan spørsmål som dette besvares, noe som igjen ville vært nyttig informasjon for kommunene i tilretteleggingen for de aktuelle velgergruppene. Det er også behov for kunnskap om skoleringen av valgmedarbeiderne i problemstillinger som er aktuelle for velgere med ulike funksjonsnedsettelse. Sist, men ikke minst er det av interesse å studere den bredere politiske deltakelsen til personer med funksjonsnedsettelse sammenlignet med «funksjonsfriske» innbyggere.

Litteratur

- Bergh, J. og Christensen, D.A. (2012). Valgdeltakelse og bruk av internettstemmegivning. Har hvordan velgerne stemmer betydning for om de stemmer? I S.B. Seggaard & J. Saglie (red.), *Evaluering av forsøket med e-valg 2011*. ISF-rapport 2012:3. Oslo: Institutt for samfunnsforskning.
- Bergh, J. og Haugsgjerd, A. (2020). Hvilken valgordning får flest velgere til å stemme? Om sammenhengen mellom valgordninger og valgdeltakelse. Vedlegg til NOU 2020: 6 *Frie og hemmelige valg: ny valglov*. Oslo: Statens offentlige utredninger.
- Bergh, J. og Saglie, J. (2011). Valgdeltakelsen ved sametingsvalg: Hvor viktig er tilgjengelighet? I E. Josefsen og J. Saglie (red.), *Sametingsvalg. Velgere, partier, medier*. Oslo: Abstrakt.
- Bhatti, Y. og Hansen, K.M. (2012). Retiring from voting: Turnout among senior voters. *Journal of Elections, Public Opinion & Parties*, 22(4), 479–500.
- Bø, T.P. og Håland, I. (2017). *Funksjonshemma på arbeidsmarknaden 2017*. Rapport 2017/33. Oslo: SSB. Online: https://www.ssb.no/arbeid-og-lonn/artikler-og-publikasjoner/_attachment/329997?_ts=15fd84d5a88 (hentet 11.11.2021).
- DeJong, G. (1979). Independent Living: From Social Movement to Analytic Paradigm. *Archive of Physical and Medical Rehabilitation*, 60(October), 435–446.
- Fuglerud, K.S & Tjøstheim, I. (2012). E-valg, tilgjengelighet og personer med nedsatt funksjonsevne. I S.B. Seggaard & J. Saglie (red.), *Evaluering av forsøket med e-valg 2011*. ISF-rapport 2012:3. Oslo: Institutt for samfunnsforskning.
- Gronke, P., Galanes-Rosenbaum, E., Miller, P.A. og Toffey, D. (2008). Convenience Voting. *Annual Review of Political Science*, 11, 437–455.
- Guldvik, I., Johansen, V. og Askheim, O.P. (2008). *Tilgjengelighet ved valg. En evaluering av kommunenes erfaring med veilederen «Tilgjengelighet til valg» og kartlegging av tilgjengeligheten ved kommune- og fylkestingsvalget 2007*. Rapport. Lillehammer: Høgskolen i Lillehammer.
- Gundersen, T. og Neumann, C.B. (2016). Personlig assistanse – omsorg eller service? I C.B. Neumann, N. Olsvold og T. Thagaard (red.), *Omsorgsarbeidets sosiologi*. Bergen: Fagbokforlaget.
- Mattila, M., Söderlund, P., Wass, H. og Rapeli, L. (2013). Healthy voting: The effect of self-reported health on turnout in 30 countries. *Electoral Studies*, 32(4), 886–891.
- Midtbø, T. og Christensen, D.A. (2001.) Norsk valgdeltakelse i et makro-perspektiv. Vedlegg til NOU 2001: 3, *Velgere, valgordning, valgte*. Oslo: Statens offentlige utredninger.
- Miller, P. og Powell, S. (2016). Overcoming voting obstacles: The use of convenience voting by voters with disabilities. *American Politics Research*, 44(1), 28–55.

- Møen, A. (2018). Demokratiske fellesskap og individuelle rettar. *Norsk Sosiologisk Tidsskrift*, 2(1), 26–40.
- NOU 2001: 22 (2001). *Fra bruker til borger — En strategi for nedbygging av funksjonshemmende barrierer*. Oslo: Norges offentlige utredninger.
- NOU 2020: 6 (2020). *Frie og hemmelige valg: ny valglov*. Utredning fra Valglovutvalget. Oslo: Norges offentlige utredninger.
- Oslo Economics (2019). *Valggjennomføringsundersøkelsen 2019*. OE-Rapport 2019-45. Oslo: Oslo Economics. Online: <https://www.regjeringen.no/contentassets/b94cf61019a248288d8a742d58458440/endelig-rapport---valg gjennomføringsundersøkelsen-2019-l1116772.pdf> (hentet 24.11.2021).
- Schur, L., Shields, T., Kruse, D. og Schriener, K. (2002). Enabling democracy: Disability and voter turnout. *Political Research Quarterly*, 55(1), 167–190.
- Schur, L., Adya, M. og Ameri, M. (2015). Accessible democracy: reducing voting obstacles for people with disabilities. *Election Law Journal*, 14(1), 60–65.
- Schur, L., Ameri, M. og Adya, M. (2017). Disability, voter turnout, and polling place accessibility. *Social Science Quarterly*, 98(5), 1374–1390.
- Segaard, S.B., Christensen, D.A., Folkestad, B. og Saglie, J. (2014). *Internettvalg: Hva gjør og mener velgerne?* Rapport 2014:07. Oslo: Institutt for samfunnsforskning.
- Thorsen, K. og Clausen, S.E. (2008). Funksjonshemning, ensomhet og depresjon: Hva betyr ensomhet for om personer med funksjonshemning opplever depresjon? *Tidsskrift for Norsk psykologforening*, 45 (1), 19–27.
- TNS Gallup (2011). *Tilgjengelighet ved valg for syns- og bevegelseshemmede, lokalvalget i 2011*. Oslo: Kommunal- og moderniseringsdepartementet. Online: https://www.regjeringen.no/globalassets/upload/krd/vedlegg/komm/rapporter/tilgjengelighet_ved_lokalvalget_2011.pdf (hentet 11.11.2021).
- Townsley, J., Turnbull-Dugarte, S.J., Trumm, S. og Milazzo, C. (2021). Who votes by post? Understanding the drivers of postal voting in the 2019 British general election. *Parliamentary Affairs*. DOI: 10.1093/pa/gsab049
- Valgdirektoratet (2021). *Veileder for tilgjengelighet ved valg. Praktiske råd for tilrettelegging av gode og tilgjengelige valglokaler i kommunene*. Tønsberg: Valgdirektoratet. Online: <https://valgmedarbeiderportalen.valg.no/media/zfel2jwm/veileder-skjema.pdf> (hentet 11.11. 2021).
- Van Hees, S.G., Boeije, H.R. og De Putter, I. (2019). Voting barriers and solutions: The experiences of people with disabilities during the Dutch national election in 2017. *Disability & Society*, 34(5), 819–836.
- Wass, H., Mattila, M., Rapeli, L. og Söderlund, P. (2017). Voting while ailing? The effect of voter facilitation instruments on health-related differences in turnout. *Journal of Elections, Public Opinion and Parties*, 27(4), 503–522.

Appendiks

A) Spørreskjema til kommunene

Tilgjengelighet og tilrettelegging ved valggjennomføringen 2021

Takk for at du på vegne av kommunen svarer på spørreskjemaet. Det er viktig for å få et dekkende bilde av hvordan valg i Norge blir tilrettelagt og gjennomført.

Før du svarer på spørsmålene, vil vi informere deg om hvordan prosjektet behandler opplysninger og data fra undersøkelsen.

Vi vil bare bruke opplysningene til forskning om formålene til undersøkelsen. Vi behandler opplysningene konfidensielt og i samsvar med personvernregelverket. Forskerne ved Institutt for samfunnsforskning (ISF) og NORCE får tilgang til materiale der kommunenavn fremgår. Forskerne har *ikke* tilgang til opplysninger om hvilke enkeltpersoner som har besvart spørsmålene på vegne av kommunen.

I rapporten som publiseres blir svarene fra kommunene presentert som statistikk, og enkeltkommuner anonymiseres. Vi vil bruke informasjonen om kommunenummer til å sammenlikne små og store kommuner, se på geografiske forskjeller, o.l., men ingen enkeltkommuner vil navngis og/eller trekkes frem som eksempler i rapporten. KMD får heller ikke tilgang til svar fra enkeltkommuner.

1) Hvem i kommunen tok beslutningen om hvilke valglokaler som skulle brukes?

- Administrasjonen
- Valgstyret
- Vet ikke
- Annet, vennligst spesifiser:

2) Ble beslutningen om hvilke valglokaler som skulle brukes behandlet i kommunestyret?

- Ja
- Nei
- Vet ikke

Ble følgende grupper involvert i ...

3) ... beslutningen om hvilke valglokaler som skulle brukes?

	Ja, i stor grad	Ja, i noen grad	Nei	Vet ikke
Representant(er) for råd for personer med funksjonsnedsettelse	☐	☐	☐	☐
Representant(er) for eldrerådet	☐	☐	☐	☐
Andre personer med funksjonsnedsettelse	☐	☐	☐	☐

4) ... utformingen av valglokalene?

	Ja, i stor grad	Ja, i noen grad	Nei	Vet ikke
Representant(er) for råd for personer med funksjonsnedsettelse	☐	☐	☐	☐
Representant(er) for eldrerådet	☐	☐	☐	☐
Andre personer med funksjonsnedsettelse	☐	☐	☐	☐

5) ... utforming av informasjonsmateriell foran valget?

	Ja, i stor grad	Ja, i noen grad	Nei	Vet ikke
Representant(er) for råd for personer med funksjonsnedsettelse	☐	☐	☐	☐
Representant(er) for eldrerådet	☐	☐	☐	☐
Andre personer med funksjonsnedsettelse	☐	☐	☐	☐

6) Har kommuned administrasjonen tilstrekkelig kompetanse til å legge godt til rette for at velgere med funksjonsnedsettelse kan stemme på lik linje som andre?

- Ja, i stor grad
- Ja, i noen grad
- Nei
- Vet ikke

7) Har kommunen i forberedelsen av valget vært i kontakt med andre offentlige instanser med spesifikk kompetanse på tilgjengelighet, som for eksempel Hjelpemiddelsentralen eller Vegvesenet?

- Ja
- Nei
- Vet ikke

8) HVIS JA: Hvilke instanser var dette? Vennligst spesifiser.

[Åpent svaralternativ]

9) Har kommunen hentet inn annen ekstern kompetanse for å tilrettelegge for velgere med funksjonsnedsettelse, eksempelvis interesseorganisasjoner for personer med nedsatt funksjonsnivå, konsulenter e.l.?

- Ja
- Nei
- Vet ikke

10) HVIS JA: Hva slags ekstern kompetanse? Vennligst spesifiser.

[Åpent svaralternativ]

11) Er kommunen kjent med veilederen «Tilgjengelighet til valg», som er utarbeidet av Valgdirektoratet?

- Ja, den ble brukt i valgforberedelsene
- Ja, men den ble ikke brukt i valgforberedelsene
- Nei
- Vet ikke

12) Opplever kommunen at nasjonale valgmyndigheter tilbyr tilstrekkelig med hjelp, støtte og informasjon om hvordan det kan legges til rette for velgere med funksjonsnedsettelse?

- Ja
- Nei
- Vet ikke

13) Hvis nei, hvorfor ikke?

[Åpent svaralternativ]

14) Har kommunen gjort det kjent i sitt informasjonsmateriell hvilke valglokaler som IKKE er tilrettelagt for personer med funksjonsnedsettelse?

- Ja
- Nei
- Ikke aktuelt, alle valglokaler er tilrettelagt
- Vet ikke

15) Utarbeidet kommunen alternativt informasjonsmateriell for personer med funksjonsnedsettelse, for eksempel i storskrift eller lettlest versjon?

- Ja
- Nei
- Vet ikke

16) Er alt informasjonsmateriell som kommunen har utarbeidet om valget tilgjengelig på kommunens nettside?

- Ja
- Nei
- Vet ikke

17) Hvor viktig har følgende egenskaper vært i rekruttering av valgmedarbeidere?

	Ikke viktig	Til dels viktig	Svært viktig	Vet ikke
Erfaring som valgmedarbeider fra tidligere valg	☐	☐	☐	☐
Erfaring med tilrettelegging for personer med funksjonsnedsettelse	☐	☐	☐	☐
At valgmedarbeideren har en funksjonsnedsettelse	☐	☐	☐	☐

18) I hvilken grad passer dette utsagnet for din kommune: De fleste velgere med en funksjonsnedsettelse vil kunne avgi stemme i samtlige valglokaler

- Helt enig
- Delvis enig
- Delvis uenig
- Helt uenig
- Vet ikke

19) Finner kommunen det utfordrende å legge til rette for alle som ønsker å stemme hjemme av helsemessige årsaker?

- Ja, i stor grad
- Ja, i noen grad
- Nei
- Vet ikke

20) HVIS JA: Kan du spesifisere hva utfordringene er?

[Åpent svaralternativ]

21) Har du noe annet du ønsker å legge til som ikke er blitt dekket av spørsmålene over?

[Åpent svaralternativ]

B) Intervjuguide

Til intervjueren: Begynn med å informere om hvordan materialet blir brukt, om personvernsspørsmål osv. Selv om de har fått skriftlig informasjon, kan hovedpoeng gjentas. Minne om undertegning av samtykkeerklæring, hvis det ikke allerede er gjort. Hvis bruk av lydopptak, si fra om dette.

(Tekst i parentes og kursiv er ment som mulige oppfølgingsspørsmål og forklaringer, og brukes i tilfelle det er behov.)

Valg av og utforming av valglokaler

Først har vi noen spørsmål om hvordan kommunen velger ut og utformer valglokalene.

1. Når kommunen skal bestemme hvilke valglokaler som skal brukes, hvem i kommunen er det som avgjør dette (*Administrasjonen, valgstyret, andre politiske organer? Behandlet i kommunestyret?*)
2. Er det de samme lokalene som dere har brukt før, eller var det noen endringer ved valget i år?
3. Hvilke hensyn er viktige for dere, når dere tar avgjørelser om valglokaler? (*som et generelt spørsmål, ikke bare om personer med funksjonsnedsettelse*)
4. Hvis flere hensyn nevnes: Hvilke av disse hensynene var avgjørende?
5. Ble representanter for personer med funksjonsnedsettelse involvert i beslutningene om valglokaler? Her tenker vi både på valg av valglokaler, utforming av dem, og transport og atkomst dit? Hvis du kjenner til slik involvering ved tidligere valg, så er vi interessert i å høre om det også.
6. I så fall, hva slags representanter var det? (*råd for personer med funksjonsnedsettelse, eldreråd, andre?*)
7. Hvis ja, i hvilken grad fikk denne involveringen betydning for hva kommunen gjorde? (*Hvis betydning, har du noen eksempler?*)
8. Hvordan planlegger dere bemanningen av valglokalene, for å sørge for at de som trenger veiledning og assistanse kan få det?

Informasjonsmateriell om valget

Så til informasjonsmateriell om valget.

9. Vi vil også gjerne vite om representanter for personer med funksjonsnedsettelse ble involvert i utforming av kommunens informasjonsmateriell, eller ved tidligere valg.
10. Også her vil vi gjerne vite hva slags representanter det i så fall var (*råd for personer med funksjonsnedsettelse, eldreråd, andre*), og om denne deltakelsen hadde noen betydning for hva kommunen gjorde.
11. Har dere lagd noe spesielt informasjonsmateriell om valget for personer med funksjonsnedsettelse, for eksempel i storskrift eller lettest versjon? Hvis ja, hva var dette?

Kommunens håndtering av kravene til tilgjengelighet til valglokalet

Så noen spørsmål om hvordan kommunen håndterer kravene til tilgjengelighet til valglokalet.

12. Hvordan opplever kommunen kravene til tilgjengelighet til og i valglokalet – er det krevende eller går det greit å oppfylle dem? (*kan gjerne utdypes – hvis vanskelig, hva er problematisk?*)

(Hvis uklart hva kravene er: Valglovens §§ 8-3 og 9-3: «Stemmegivningen skal foregå i egnede og tilgjengelige lokaler. Velgerne skal kunne ta seg inn i valglokalene uten hjelp. Andre lokaler skal ikke benyttes med mindre særlige grunner foreligger.»

Valgforskriftens §§ 26 og 20: «Ved tilrettelegging for stemmegivning i valglokalene, skal det legges vekt på god tilgjengelighet for alle velgere. Blinde og svaksynte velgere skal kunne avgi stemme uten å måtte be om hjelp.»

13. Har kommunen den kompetansen den trenger for å tilrettelegge valglokalene for velgere med funksjonsnedsettelse?
14. Hvis nei, hva er vanskelig og gjør dere noe for å kompensere for dette?
15. Når dere forbereder valg, er dere i kontakt med andre som har spesifikk kompetanse på tilgjengelighet? (utenom representanter for funksjonshemmede som vi har spurt om tidligere)? (*f.eks. Hjelpemiddelsentralen/Vegvesenet?*)

16. Hvis ja, hvem hadde dere kontakt med og hva bidro de med?
17. Synes du de nasjonale valgmyndighetene tilbyr tilstrekkelig med hjelp, støtte og informasjon om hvordan det kan legges til rette for velgere med funksjonsnedsettelse? (*Er det noe spesielt dere savner?*)
18. Gjør deres kommune noen unntak fra kravene om tilgjengelighet og tilrettelegging?
19. Hvis ja: Hva handler det om, og hva er grunnen til slike unntak?

Stemmegivning utenom valglokalene

Så noen spørsmål om stemmegivning utenom valglokalene.

20. Hva slags rutiner har dere for stemmegivning utenom valglokalet? Her tenker vi både på å stemme rett utenfor valglokalet, å stemme på helse- og omsorgsinstitusjoner og å stemme hjemme.
21. Er det mulig å stemme rett utenfor valglokalet også i forhåndsstemmeperioden?
22. Er det mange velgere som vil stemme hjemme, og er det en kapasitetsutfordring for dere å legge til rette for det?

Da var vi gjennom de spørsmålene jeg hadde. Men er det noe du synes ikke er kommet godt nok fram i disse spørsmålene, og som du gjerne vil legge til?

Takk for hjelpen!

C) Observasjonsguide for valglokaler

Kommune: _____

Navn på valglokale: _____

Dato og tidspunkt: _____

INFORMASJON PÅ KOMMUNENS NETTSIDE			
Ble det opplyst på kommunens nettside om enkelte valglokaler var spesielt tilpasset personer med funksjonsnedsettelse? (sett kryss)	☐ Ja, og dette valglokalet var blant de tilrettelagte ☐ Ja, men dette valglokalet var ikke blant de tilrettelagte ☐ Nei, det var ingen slik informasjon		
	JA	NEI	MERKNAD
LOKALETS EGNETHET			
Er lokalet på en skole, rådhuset, gymsal, sportshall, kjøpesenter, midlertidig brakke,? (skriv ned)	---	---	
Hvis det er en brakke: hvordan er denne plassert? Er den plassert i nærheten av knutepunkter, kjøpesenter osv.? (skriv ned)	---	---	
Har lokalet et visst offisielt preg? (Dvs om lokalet har et ikke-kommersielt preg. Stemmegivning i butikker oppfyller ikke dette kravet).			
TILGJENGELIGHETEN TIL VALGLOKALET			
Er det HC-parkeringsplasser maksimalt 300 meter fra lokalet? Hvis det er vanskelig å svare entydig ja eller nei, forsøk å anslå omtrentlig avstand (skriv inn som merknad).			
Er det parkeringsmuligheter og/eller holdeplass for offentlig transport maksimalt 300 meter fra lokalet? Hvis det er vanskelig å svare entydig ja eller nei, forsøk å anslå omtrentlig avstand (skriv inn som merknad).			
Er det mulig for rullestolbrukere å komme seg fra parkeringsplass/holdeplass til bygningen valglokalet ligger i uten hjelp? (Vi tenker her på om terskler, trinn el.l. hindrer framkommelighet)			

Er det mulig for synshemmede å komme seg fra parkeringsplass/holdeplass til bygningen valglokalet ligger i uten hjelp? (Vi tenker her på om det finnes <u>ledelinjer</u> el.l.)			
Er det mulig for rullestolbrukere å komme seg fra inngangen og inn til valglokalet uten hjelp?			
Er det mulig for synshemmede å komme seg fra inngangen og inn til valglokalet uten hjelp?			
Er hindringer eller snublefarer som for eksempel trapper, trinn eller terskler på veien til valglokalet merket?			
Kan alle dørene inn og ut av valglokalet og bygningen dette ligger i stå åpne eller åpnes ved hjelp av automatiske døråpnere?			
SKILTING FRAM TIL VALGLOKALET			
Er skiltingen til valglokalet god og tydelig hele veien fra parkeringsplass eller holdeplass?			
Er det mulig for svaksynte å komme tett på skiltene?			
Er bygningen valglokalet holder til i tydelig merket (altså om det går tydelig fram at dette er valglokalet)?			
TILGJENGELIGHET I VALGLOKALET			
Er det god visuell informasjon: skilting og merking inne i og ut av valglokalet slik at velgerne greit ledes gjennom stemmegivningen?			
Har skilt/oppslag inne i valglokalet god kontrast og tilstrekkelig størrelse på skrift?			
Er det god belysning i valglokalet og særlig god belysning i valgavlukket?			
Er det enkelt å ta seg rundt i valglokalet uten å møte hindringer?			
Er det tatt i bruk ledelinjer for å gjøre det enklere for velgerne å orientere seg i valglokalet?			
Er rømningsveiene godt merket?			

Er eventuelle trapper merket med farefelt i toppen og varselfelt i bunnen av trappen og langs hele trappebredden?			
Er det satt opp forbudsskilt mot å ha med dyr (unntatt fører- og servicehund) inn i valglokalene (hensikten er her hensynet til allergikere)?			
HJELPEMIDLER			
Er veileder til stemmeseddelen i punktskrift tilgjengelig i valglokalet?			
Er stemmesedler i punktskrift tilgjengelige i valglokalet?			
Er det standlupe eller annen lupe som svaksynte kan bruke i valglokalet? (Dette kan være i stemmeavlukket, eller hos valgmedarbeiderne. Skriv gjerne inn merknad om hvordan dette gjøres)			
Er det stoler til avlastning for personer som står i kø, inne og ute?			
STEMMEAVLUKKET OG VALGURNEN			
Er det minst ett stemmeavlukke som er tilrettelagt for lav betjeningshøyde der bord, penn, lys, stemmesedler og informasjon må være tilrettelagt lavt?			
Er hyllene med stemmesedler markert med skilt og påførte partinavn med punktskrift, slik at synshemmede kan finne frem til rett stemmeseddel uten bistand fra andre?			
Er stasjonen hvor velgeren avlegger sin stemme organisert slik at rullestolbrukere kan holde stemmeseddelen mens denne stemples?			
Er valgurnen plassert slik at rullestolbrukere kan legge stemmeseddelen i valgurnen selv?			
ASSISTANSE I VALGLOKALET			
Er det utformet tydelige kjennetegn som valgfunksjonærene kan bære på valgdagen/under forhåndsstemmegivningen, slik at de lett kan kontaktes?			

TILRETTELEGGING FOR STEMMEGIVNING UTENFOR VALGLOKALET			
Er valglokalet bemannet slik at to stemmemottakere er tilgjengelig for å ta imot stemmegivninger rett utenfor valglokalet? (Her bør vi nok spørre valgfunksjonærene om deres kapasitet). (Jf valglovens § 9-6: «Er velgeren ikke i stand til å bevege seg inn i valglokalet, kan vedkommende avgi stemme til to stemmemottakere umiddelbart utenfor valglokalet.»)			
Er et sett med stemmesedler, med en seddel for hver valgliste, tilgjengelig for alle (også med punktskrift) og er disse organisert slik at hemmelig valg blir ivaretatt også <u>utenfor valglokalet</u> ?			
Er det urne tilgjengelig til å ta imot stemmegivninger utenfor valglokalet?			
Er det et stempel tilgjengelig til å ta imot stemmegivninger utenfor valglokalet?			
ANNET			
Er det noen forhold ved valglokalet som bør nevnes, som ikke er dekket av sjekklisten? Skriv gjerne inn kommentarer.			

Tilgjengelighet og tilrettelegging for funksjonshemmede ved stortingsvalget 2021

Et formål med valgloven er at alle personer med stemmerett skal kunne stemme uavhengig av funksjonsevne. Selv om tilgjengeligheten og tilretteleggingen er god for velgerne i norske valg, kan enkelte oppleve at praktiske forhold gjør det vanskelig å bruke stemmeretten. Med det som utgangspunkt undersøker denne rapporten tilgjengeligheten for velgere med funksjonsnedsettelse i stortingsvalget 2021. Kommunene har ansvaret for at formålet i valgloven blir realisert i landets i overkant av 2800 valglokaler. Måten kommunene løser denne oppgaven på, er dermed avgjørende for tilretteleggingen i og utenfor valglokalene. Rapporten konsentreres om kommunenes arbeid med tilrettelegging for velgerne under forberedelsene til valget, og i hvilken grad de oppfyller kravene til tilgjengelighet og tilrettelegging i og rundt valglokalene. Datamaterialet består av tre kilder: en elektronisk spørreundersøkelse til alle landets kommuner, kvalitative intervjuer med valgansvarlige i ni kommuner, og faktiske observasjoner i 27 valglokaler fordelt på de sistnevnte ni kommunene. Med hensyn til *valgforberedelsene* viser analysen at kun et mindretall av kommunene involverer representanter for velgere med funksjonsnedsettelse i planleggingen av valget. Det gjelder både med hensyn til valg av valglokaler og i utformingen av informasjonsmateriell. Med hensyn til selve *stemmegivningen* mener hele 90 prosent av kommunene at den aktuelle velgergruppen vil kunne avgi stemme i samtlige valglokaler i kommunen. Likevel viser observasjonene i valglokalene at det er forbedringspotensialer med hensyn til blant annet framkommelighet og merking/skilting. Avslutningsvis diskuterer rapporten enkelte konkrete forslag til hvordan tilretteleggingen kan forbedres ytterligere for velgere med funksjonsnedsettelse.